

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bakalářská práce

2013

Lukáš Henzl

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Lukáš Henzl

**Analýza československé a československé
sociální demokracie v letech 1916 - 1921**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Lukáš Henzl**

Vedoucí práce: **Prof. Dr. Miroslav Novák**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

HENZL, Lukáš. *Analýza československé a československé sociální demokracie v letech 1916 - 1921*. Praha, 2013. 45 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce Prof. Dr. Miroslav Novák.

Abstrakt

Tato práce je analýzou sociální demokracie na českém území v letech 1916 - 1921. Cílem práce je popsat průběh a příčiny rozpadu ČSDSD a vzniku Komunistické strany Československa. Práce hledá odpověď na otázku, proč byl komunistický puč v ČSDSD neúspěšný. Úvodní část se věnuje historickému vývoji strany na pozadí tuzemských i světových událostí. Hlavní důraz je ale kladen na analýzu dvou křídel uvnitř strany: levého (revolučního) a pravého (reformního). Tato křídla jsou zkoumána pohledem Giovanni Sartoriho a tehdejších sociologů politiky Jana Mertla a Roberta Michelse. To je doplněno zařazením strany do cleavages dle Steina Rokkana a Seymoura M. Lipseta. Práce také obsahuje informace o vývoji v počtu členů strany v letech 1913 až 1924. Na tom je znázorněno oslabení strany ve válečných letech a především po rozpadu strany. Další kapitola se věnuje síle strany v zákonodárných sborech v porovnání s ostatními českými, respektive československými stranami. Znázorňuje tak postavení ČSDSD v rámci stranického systému a reálnou sílu strany na směřování českého, později československého národa. To doplňuje pohled na zastoupení ČSDSD ve vládách Československa.

Abstract

This work offers an analysis of social democracy in the Czech lands in 1916 - 1921. The aim is to describe the process and the causes of the collapse of the ČSDSD. This gave rise to the Communist Party of Czechoslovakia. The study seeks to answer the question of why the Communist coup in ČSDSD failed. The introductory part deals with the historical development of the party against the background of national and world events.

The main accent is set on the analysis of the two wings within the party: the left (revolutionary) and the right (reform). These wings are examined from the perspective of Giovanni Sartori and the sociologists of policy of the time, John Mertl and Robert Michels. This is complemented by the inclusion of the party into cleavages by Stein Rokkan and Seymour M. Lipset. The study also contains information about developments in the number of party members between 1913 and 1924, reflecting the decline in the war years and especially after the collapse of the party. The following chapter is dedicated to the strength of social democracy in the legislatures in comparison with the other Czech, respectively Czechoslovak parties. It shows the position of social democracy within the party system and its real influence on the direction the Czech and, later, Czechoslovak nation took. The text is supplemented by the overview of the representation of social democracy in Czechoslovak governments.

Klíčová slova

Sartori, Michels, Mertl, konfliktní linie, sociální demokracie, Československo, Šmeral, KSČ

Keywords

Sartori, Michels, Mertl, cleavages, social democracy, Czechoslovakia, Šmeral, KSČ

Rozsah práce: 83 842 znaků.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ...

Lukáš Henzl

Poděkování

Na tomto místě bych rád v první řadě poděkoval panu profesoru Miroslavu Novákovi za jeho pomoc při psaní a revizi této práce. Opomenout nemohu PhDr. Jiřího Malínského, který mě nasměroval v počátcích bádání, a Mgr. Kamilu Panešovou, která mi pomohla s překlady do angličtiny. I jim děkuji. Závěrem mé díky patří Knihovně Bohumíra Šmerala a archivu ČSSD, kde mi pracovníci těchto institucí umožnili přístup k jinak těžko dostupným historickým materiálům.

Institut politologických studií
Projekt bakalářské práce

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Projekt bakalářské práce

na téma

**Analýza československé a československé
sociální demokracie v letech 1916 - 1921**

Jméno a příjmení: Lukáš Henzl

Obor: Politologie a mezinárodní vztahy

Akademický rok: 2011/2012

Vedoucí práce: prof. Dr. Miroslav Novák

Úvod

Sociální demokracie v českých zemích si prošla vzestupy i pády od svého založení až po současnost. Období, které jsem si ke své analýze vybral, bylo pro tuto stranu jedním z nejtěžších. Na začátku zkoumaného období, tedy v roce 1916, se jednalo o partaj, která byla rezolutně proti rozbití Rakouskouherského soustátí. Během roku se však strana postupně dostala na rozcestí. Zastávat nadále myšlenku internacionalismu za cenu ústupků vůči habsburské moci nebo se postavit na stranu Masarykovu a obhajovat nezávislý stát pro český, respektive československý lid.

Volba, která nakonec v průběhu roku 1917 padla směrem k Masarykovi, však znamenala popření myšlenky internacionalismu, jež je marxismu vlastní a zároveň zradikalizovala extrémní levici ve straně, která chtěla jít ruskou cestou. Tedy cestou revoluce.

Přes tyto problémy však Československá sociální demokracie vstupuje do nově vzniklé republiky jako nejsilnější strana politické scény a přebírá tak vůdčí úlohu. Zároveň se přejmenovává na Československou sociálně demokratickou stranu.

Její postavení však rychle upadá kvůli radikalizaci levého křídla, z něhož se postupně vytvoří v roce 1921 komunistická strana v čele s dlouholetým předsedou sociální demokracie Šmeralem. Ze sociální demokracie se pak stane sice podstatná součást politické scény mladé republiky, ale vůdčí úlohu přebírá strana agrární.

Proměn, které strana v analyzovaném období prodělala je tak velmi mnoho. Proto si myslím, že je to velmi zajímavé téma pro bakalářskou práci, ve které se chci zabývat nejen sledem historických událostí, ale také analýzou postavení strany v politickém systému Rakouska-Uherska a následně v prvních letech ČSR.

Reflexe v dosavadní literatuře

Tématem vzniku první republiky a jejího politického systému se věnovalo mnoho autorů. Z té doby jmenujme Ferdinanda Peroutku, který napsal dílo Budování státu. Shrnutí činnosti sociální demokracie za První světové války se věnuje mnoho tehdejších straníků, jejichž díla vyšla za pomoci strany. Samotnému dělení sociální demokracie se věnuje mnoho autorů z období totality. Jejich díla jsou však většinou prorežimně zabarvena.

Z novodobých autorů jmenujme například Evu Broklovou a její dílo Československá demokracie: Politický systém ČSR 1918 – 1938 nebo Ladislava Cabadu. Sociální demokracii jako takové věnoval mnoho času profesor Zdeněk Kárník. Jeho práce Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral mapuje názorovou křížovátku strany v průběhu světové války.

Stranami a stranickými systémy se zabývá především politolog G. Sartori a z českých autorů jmenujme hlavně prof. Miroslava Nováka. Z tehdejších autorů je důležitý český autor J. Mertl a jeho dílo Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě. Ze zahraničních poté jmenujme R. Michelse s prací Strany a vůdcové: K sociologii politického stranictví.

Metodologie

Svou práci chci pojmut jako shrnutí vývoje sociální demokracie ve zmíněných letech a politických rozhodnutí hlavních představitelů strany v kontextu s děním v Evropě, Rakousko-Uhersku a následně ČSR.

Následně chci analyzovat postavení strany v politickém systému a její reálnou i zdánlivou sílu. K tomu chci využít stranické materiály té doby, volební programy či veřejné proslovy politiků. Samozřejmě k této analýze budu využívat i dosavadní literaturu, která se již podobným tématem alespoň částečně zabývala. Jedná se však především o práce zabývající se politickým systémem obecně, proto je budu využívat pouze jako vodítko a základ pro mou práci, která se zabývá mnohem užším tématem a to sociálnědemokratickou stranou.

Hlavní hypotézy

Hypotéza 1

Sociální demokracie v celém zkoumaném období patřila mezi hlavní hybatele české politické scény.

Hypotéza 2

Sociální demokracie měla velmi odlišný program od ostatních českých politických stran po celé zkoumané období.

Předběžná struktura práce

1. Úvod
2. Období od vzniku strany do roku 1915
3. Vývoj strany v letech 1916 – 1921
 - 3.1 Prohabsburská strana
 - 3.2 Opuštění austromarxismu a posilování postavení strany
 - 3.3 Sociální demokracie požaduje samostatné Československo
 - 3.4 Nejsilnější strana v nové republice
 - 3.5 Problémy ve straně narůstají
 - 3.6 Vznik komunistické strany
4. Závěr

Literatura:

- Broklová, E.: Československá demokracie: politický systém ČSR 1918-1938. Praha 1992.
- Cabada, L.: Český stranický systém 1890-1939 Západočeská univerzita. Plzeň 2000.
- Falta, J.: Dějinný vývoj československé sociální demokracie. Brno 1928.
- Hudec, J.: Rudý pátek v Praze: památník krvavého boje pravé a levé sociální demokracie o "Lidový dům". Praha: 1921?.
- Kárník, Z.: České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha 2000.
- Kárník, Z.: Za československou republiku rad. Národní výbory a dělnické rady 1917–20. Praha 1963.
- Kárník, Z.: Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral. Praha 1996.
- Kotek, M.: Česká sociální demokracie za války. Praha 1920.
- Koudelka, J.: Sociální demokracie v československé revoluci. Plzeň 1920.
- Malíř, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, 1861-2004. Díl 1. Brno 2005.
- Mertl, J.: Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě. Praha, 1931

- Michels, R.: Strany a vůdcové: K sociologii politického stranictví. V Praze: Orbis, 1931.
- Mlynárik, J.: K dějinám československé sociální demokracie. Praha: 1968.
- Novák, M.: Systémy politických stran. Úvod do srovnávacího studia. Praha 1999.
- Peroutka, F.: Budování státu: výbor 1918-1923. Praha 1998.
- Prokš, P. (ed.): Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948. Praha 1999.
- Sartori, G.: Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu. Praha 2005.
- Soukup F.: Revoluce práce: dějinný vývoj socialismu a Československé sociálně demokratické strany dělnické. Díl 1-2. Praha 1938.
- Tomeš, J.: Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii. Praha 1991.

Obsah

ÚVOD.....	2
1. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA ČSDSD.....	4
2. HISTORICKÝ VÝVOJ ČSDSD V PRŮBĚHU ZKOUMANÉHO OBDOBÍ.....	6
2.1 HISTORIE STRANY PŘED VZNIKEM ČSR.....	6
2.2 HISTORIE STRANY PO VZNIKU ČSR DO ROKU VZNIKU KSČ	10
3. ČLENSKÁ ZÁKLADNA A SÍLA STRANY V ZÁKONODÁRNÝCH SBORECH A PODÍL NA VLÁDÁCH	14
3.1 VÝVOJ POČTU ČLENŮ STRANY	14
3.2 POSTOJ ČSDSD K RAKOUSKU-UHERSKU	20
3.3 ROZDĚLENÍ STRANY NA REFORMISTY A REVOLUCIONÁŘE	22
3.4 SOCIÁLNÍ A NÁRODNOSTNÍ SKLADBA ČLENSKÉ ZÁKLADNY A VOLIČSTVA.....	24
3.5 SÍLA ČSDSD V ZÁKONODÁRNÝCH SBORECH A VÝSLEDKY VOLEB V LETECH 1911 AŽ 1921.....	26
3.6 ZASTOUPENÍ ČSDSD VE VLÁDÁCH ČESKOSLOVENSKA 1918 AŽ 1921.....	31
4. ČSDSD VE VYBRANÝCH TYPOLOGIÍCH POLITICKÝCH STRAN	33
ZÁVĚR.....	43
SUMMARY	44
POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE.....	45
SEZNAM PŘÍLOH.....	48
PŘÍLOHY	49

Úvod

Sociálnědemokratická strana má v naší historii dlouhou tradici a řadí se spolu s lidovci k nejstarším politickým subjektům v našich dějinách. Tato strana si během svého vývoje prošla trnitou cestou plnou otřesů. Jedním z největších byl rozkol uvnitř strany na přelomu dvacátých let dvacátého století, kdy pod vlivem událostí v Rusku došlo k radikalizaci levého křídla sociální demokracie. Vývoj dějinných událostí, posilování marxistické levice a její odtržení od mateřské strany zkoumám v této práci.

V první části se zaměřuji na historický popis vývoje strany v přelomovém období let 1916 až 1921. V druhé části práce vycházím z bádání v archivech za účelem zjištění početní síly členské základny. Následně v této části zkoumám sílu strany v zákonodárném sboru, respektive v jeho dolní komoře. Ta je totiž v politickém systému tou důležitější. Početní sílu strany v zákonodárném sboru pak dávám do kontextu se zastoupením strany ve vládách ČSR v letech 1918 až 1921.

Znalosti historických souvislostí a síly strany považuji za nezbytnou k pochopení třetí, politologické části práce. Sociálnědemokratickou stranu v ní porovnávám s typologiemi tehdejších politologů Roberta Michelse a Jana Mertla. Tento pohled doplňuji zařazením křídel ČSDSD do struktury politických stran dle Giovanni Sartoriho a zařazením strany do konfliktních linií, v anglickém originále cleavages, Steina Rokkana a Seymoura M. Lipseta.

Tato struktura je částečně obměněna od projektu práce, jelikož se struktura naznačená v projektu ukázala jako nedostatečná a nevyhovovala plně mé snaze vysvětlit problematiku vývoje ČSDSD v daných letech. Došlo také k rozšíření práce o konfliktní linie, poněvadž na nich je smysluplně znázorněno ideové zařazení ČSDSD. Změn doznaly i hypotézy. Ty, které jsou uvedeny v projektu, totiž nelze za hypotézy v pravém smyslu slova považovat.

Sociálnědemokratická strana nebyla ve skutečnosti tak silná, jak by se mohlo zdát při pohledu na počty mandátů v zákonodárných sborech. Vycházím z hypotézy, že důvodem tohoto oslabení bylo faktické rozdělení strany na dvě nespolupracující křídla s naprosto odlišným pohledem na pluralitní demokratický systém.

Zároveň se snažím nalézt důvod neúspěchu komunizačních snah levého křídla strany. Tento neúspěch spatřuji v silné centralizaci sociálnědemokratické strany.

1. Základní charakteristika ČSDSD

ČSDSD byla od svého vzniku stranou sociálnědemokratickou, která vznikla z dělnického hnutí. Jedná se tedy o stranu třídní. Postupně ve straně vykristalizovala dvě křídla. Pravé, které prosazovalo socialismus reformní cestou, a levé, které požadovalo zavedení socialismu revoluční cestou. Toto křídlo se později přeměnilo v komunistickou stranu.

Stejně tak se ČSDSD dá zařadit mezi stranu světonázorovou. Vychází totiž z Komunistického manifestu a celkově z myšlenek Karla Marxe, jenž svou teorii třídního boje a cesty k socialismu koncipoval jako celosvětovou myšlenku.

Postupně v této oblasti došlo k rozštěpení strany. Levice, jež později založila KSČ, zůstala u této světonázorové ideologie věrné internacionalismu. ČSDSD se po odtržení komunistů přeměnila na stranu programovou. Ideologie strany měla sice stále silnou roli, ale strana zároveň propagovala myšlenku samostatné a suverénní ČSR a její politika byla založena na demokratické soutěži stran v pluralitním systému. Sociální demokraté z pravého křídla tedy aktivně spolupracovali s občanskými stranami. Tím došlo k odklonu od původní myšlenky proletářské revoluce.

Důležité je také začlenění ČSDSD dle Duvergerova rozdělení socialistických stran na masové a kádrové.¹ ČSDSD byla nepochybně masovou stranou. Označení ČSDSD za masovou stranu odpovídá v typologii dalšího politologa Sigmunda Neumanna označení "strana sociální integrace".²

Jako u všech sociálnědemokratických stran měla masová členská základna důvod především ekonomický. Sociálnědemokratické strany té doby neměly většinou velké sponzory, tudíž potřebovaly členské příspěvky na svůj chod. Zároveň se předpokládalo, že strana vychová budoucí dělnickou elitu, která převezme moc ve státě. Dělníci se totiž dlouhou dobu na politické moci neparticipovali kvůli majetkovému censu pro volby. Jen velmi malý počet dělníků měl zkušenosti s politikou.³

¹ NOVÁK, M., Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia, s. 31.

² NOVÁK, M., Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia, s. 32.

³ Majetkový census v monarchii byl zrušen až roku 1896 Badeniho reformou.

Pro konstatování, že ČSDSD byla stranou mas, mluví i fakt, že po dobu první světové války fungovalo pouze vedení strany. Aktivity oblastních a místních organizací byly utlumeny na minimum.⁴ Z toho plyne silná centralizace typická pro masové strany.

Duverger následně masové strany dělí na totalitní s cílem uchvátit moc a nastolit režim jediné strany, a specializované, které uznávají demokratický systém. Do první kategorie spadá levé, komunistické křídlo ČSDSD. Do druhé pak "očistěná" ČSDSD. Pozdější KSČ byla také masovou totalitní stranou jako levé křídlo sociální demokracie, ze kterého vzešla. Postupnou bolševizací ale došlo k oslabení členské základny KSČ a k posílení elitářských prvků, což odpovídalo Leninově myšlence vytvoření strany revolucionářů z povolání. Ta měla převzít moc bez ohledu na stav "uvědomělosti" dělnického hnutí jako celku.

Této myšlence se bránil hlavní ideolog levého křídla Bohumír Šmeral. Jeho vize komunistické strany spočívala v masové členské základně, která by zahrnovala nejen oddané revolucionáře, ale i pasivnější komunisty a radikální socialisty.

Obdobné dělení masových stran na totalitní a specializované použil i Sigmund Neumann. Jeho pojetí totalitní masové strany odpovídá "totalitním stranám integrace" a specializované odpovídají "demokratickým stranám integrace".⁵

⁴ CABADA, L., Český stranický systém ve 20. století, s. 33.

⁵ NOVÁK, M., Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia, s. 32.

2. Historický vývoj ČSDSD v průběhu zkoumaného období

Následující část této práce poskytuje pohled na historický vývoj sociální demokracie. Bez znalostí historických souvislostí by totiž další části práce nemusely být srozumitelné. Dějinný vývoj je zde však pouze nastíněn, jelikož se jedná především o politologickou a ne historickou práci.

Primárně tato část vychází z knihy profesora Zdeňka Kárníka *Socialisté na rozcestí*. V ní je historický vývoj ČSDSD do roku 1918 velmi podrobně popsán a osvětlen. Při popisu událostí po roce 1918 je poté využita práce doktora Jiřího Malínského *Český Godesberg*. V ní se autor věnuje vývoji ČSDSD až do třicátých let minulého století.

Historická část práce je dělena do dvou kapitol. První se věnuje období do vzniku ČSR, druhá pak navazuje na tuto kapitolu a končí rokem 1921, kdy oficiálně vznikla KSČ.

2.1 Historie strany před vznikem ČSR

Československá sociální demokracie vznikla v roce 1878, tzn. pouhé čtyři roky po ustavení Sociálně demokratické strany Rakouska.⁶ Původní koncept byl takový, že česká sociální demokracie bude součástí rakouské. Ta měla působit jako internacionální strana pro celé území Předlitavska sdružující socialistické strany všech národů rakouské části monarchie. ČSDSD své začlenění do celorakouské strany přímo deklarovala.⁷ Strana se také jasně přihlásila ke Komunistickému manifestu Karla Marxe.

Čeští sociální demokraté byli v rámci monarchie jedni z nejpočetnějších. To vycházelo z historických předpokladů. České země byly centrem průmyslu, tudíž podíl dělnického obyvatelstva byl největší.

⁶ Založena 1874.

⁷ CABADA, L., Český stranický systém ve 20. století, s. 31.

Spolupráce s mateřskou stranou postupem času dostávala trhliny. Důvodem byla neschopnost přenést se přes národnostní rozbroje, což vedlo k upozadění myšlenky rakouské internacionály. Na přelomu století sílila kritika českých sociálních demokratů, kteří volali po silnějším zastoupení ostatních národů monarchie ve vedení mateřské strany.⁸ Ta byla ovládána v naprosté většině Němci kolem Viktora Adlera.

Češi odešli z celorakouské strany v roce 1911 po neshodách ohledně otázky národních odborů. ČSDSD chtěla kontrolovat dělnické odbory v rámci českých zemí, což bylo v rozporu s myšlenkou společné správy odborů v rámci monarchie.⁹

Po odchodu Čechů odešly postupně i ostatní sociálnědemokratické národní organizace vyjma rakouskoněmecké. Tím se původně internacionální strana stala čistě německou. Češi přišli o možnost zasahovat do jejího chodu, stejně tak ale Němci ztratili vliv na českou organizaci.

Kvůli odchodu z celorakouské strany se osamostatnily některé organizace na Moravě, které založily Českou sociálně-demokratickou stranu dělnickou v Rakousku. Této skupině sociálních demokratů se říkalo centralisté a zůstali loajální celorakouské sociální demokracii. Jejich význam a reálná moc byly však marginální.¹⁰

Tím, jak se ČSDSD vzdalovala rakouské internacionále, přibližovala se k českým národním stranám. Na počátku války v roce 1914 se již účastnila pravidelně schůzek s těmito stranami. Problém však byl v tom, že vedení strany až do roku 1917 zastávalo myšlenku austromarxismu a federalizované monarchie, což se nelíbilo národním stranám. Tyto schůzky tak většinou neměly zásadnější přínos.

Z toho lze vyvodit, že ČSDSD byla do změny postoje k samostatnému Československu stranou osamocenou. To byl paradox vzhledem k síle strany. Voličskou základnu měla sociální demokracie nejsilnější ze všech českých stran. Počtem mandátů

⁸ V Předlitavsku existovalo několik dalších sociálnědemokratických stran sdružených pod vlajkou celorakouské strany. Jednalo se o stranu polskou, italskou a ukrajinskou.

⁹ CABADA, L., Český stranický systém ve 20. století, s. 32.

¹⁰ CABADA, L., Český stranický systém ve 20. století, s. 32.

byla ČSDSD ve volbách do říšské rady třetí nejsilnější stranou¹¹ a ve volbách v roce 1911 dokonce druhou, těsně za agrárníky.^{12,13}

V roce 1915 německé nacionální strany v Rakousku přijaly "Velikonoční program". Cíl tohoto programu byl jasný: rozpustit země Koruny české a rozdělit je na německou část a smíšenou část. Zatímco v německé by česká menšina neměla žádná práva, ve smíšené by byli Češi a Němci postaveni na stejnou úroveň.¹⁴

Ten samý rok převzal po Antonínu Němcovi předsednické křeslo ve straně Bohumír Šmeral. Šmeral byl zarytým podporovatelem austromarxistické ideje a zachování habsburské monarchie jako federace národů.

Přes přijetí Velikonočního programu na společné konferenci rakouské, říšskoněmecké a uherské sociální demokracie v roce 1915, které se účastnily i ostatní národní sociálnědemokratické strany, deklaroval zástupce ČSDSD František Soukup loajalitu Rakousku-Uhersku a souhlas s obranným spolkem Německa a Rakouska-Uherska.¹⁵

Válku však čeští sociální demokraté nepřijali s nadšením a ve svém tisku to neustále připomínali. Informace o průběhu války byly velmi strohé ve smyslu: *"My válku nechtěli, události se valí přes naše hlavy, my za ně však neneseme žádnou odpovědnost."*¹⁶

V Rakousku-Uhersku se v roce 1916 již naplno projevovaly strasti války v podobě nedostatku potravin a pracovních sil. Zároveň na přelomu let 1915/1916 začala být zaváděna represivní opatření vůči Čechům. K těm docházelo z důvodu posilování zahraničního odboje ve spojení s rozšiřováním odboje domácího, což němečtí nacionalisté využili k odůvodnění represí.

¹¹ KOUBEK, J., Volby do říšské rady v roce 1907 v českých zemích. Volby do říšské rady v roce 1907 v českých zemích [online]. 2006, s. 1-22 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/koubek_studie_2.pdf

¹² ČAPKA, Fr., Dějiny zemí Koruny české v datech, s. 587.

¹³ Stranu znevýhodňoval systém kurií a přepočtu hlasů. Proto nejvyšší zisk hlasů neznamenal automaticky zisk nejvíce mandátů.

¹⁴ ČAPKA, Fr., Dějiny zemí Koruny české v datech, s. 597.

¹⁵ KÁRNÍK, Z., Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral, s. 27.

¹⁶ KÁRNÍK, Z., Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral, s. 27.

Rok 1916 je zároveň rokem, v němž občanské strany přijaly mezi sebe poprvé sociální demokraty jako rovnocenné partnery k jednání. Do té doby braly ČSDSD jako ideového soupeře a viděly v ní potenciální nebezpečí spojené s možnou proletářskou revolucí. Dne 19. listopadu vznikl Český svaz sdružující české politické strany zastoupené na říšské radě ve Vídni a postoje českých stran se začaly pomalu sjednocovat, a to minimálně v otázce ochrany českého národa v rámci monarchie.

Vlivem válečných událostí, které citelně zasáhly hospodářskou situaci v Rakousku-Uhersku a snížily životní úroveň obyvatelstva, došlo ve straně v průběhu roku 1917 k posílení idejí samostatného Československa.

Proti tomu nadále vystupoval předseda strany Bohumír Šmeral, který v zachování habsburské monarchie viděl jedinou šanci českého dělnictva, jak se ubránit německé přesile. Rostoucí síla nacionálního křídla nakonec prosadila v druhé polovině roku 1917 výměnu v čele strany a předsedou se stal opět Antonín Němec, který zastával státoprávní zájem českého národa.

Tento přeliv sil od austromarxismu k státoprávnímu zájmu českého národa postupně nabíral na síle. Jako rozhodující se v této otázce ukázal nejdůležitější rok 1918 a prohry Německa a Rakouska-Uherska na frontách světové války.

Historik Jiří Malínský, jenž se jako předseda odborné historické komise ČSSD věnuje dějinám strany, ve své eseji *Český Godesberg: I Stivínův program. Jeho geneze a schválení*, uvádí:

"A tak i když se ještě v létě 1918 mohlo zdát, že jedině šmeralovský austromarxistický koncept je s to zajistit únosnou budoucnost české společnosti v germanizované Německé Střední Evropě Ústředních mocností, vývoj počínaje nejpozději zářím 1918 se otočil. Pacientovo zdraví, symbolizující budoucnost rakouskouherské státnosti a dlouho vyvolávající navenek dojem neotřesitelné odolnosti, se začalo hroutit před očima."¹⁷

Z toho plyne, že podle Malínského byla ČSDSD během první poloviny roku 1918 prorakouská strana. Zde si dovoluji nesouhlasit s tvrzením, že se vývoj otočil až v

¹⁷ MALÍNSKÝ, J., Český Godesberg.

září. 13. července 1918 totiž vznikla instituce sdružující české politické strany jasně deklarující touhu po vzniku svobodného státu. Její název zněl Národní výbor československý. Důkazem toho, že sociální demokracie již byla definitivně přijata jako jedna z hlavních politických sil českého národa, je fakt, že získala nejvíce křesel v tomto orgánu, a to 10 míst z 38.¹⁸

2.2 Historie strany po vzniku ČSR do roku vzniku KSČ

Dne 28. října byla vyhlášena samostatná republika. Jedním z pěti mužů 28. října byl i sociální demokrat František Soukup.¹⁹ Jiří Malínský k této pětici přidává ještě muže šestého, kterým je pozdější premiér Vlastimil Tusar. Byl to právě tento sociální demokrat, který z Vídně předal informaci, že započala vhodná doba k vyhlášení samostatné republiky.

Malínský označuje léta 1917 a 1918 za období zásadní přeměny sociálnědemokratické strany. *"Pro ČSDSD znamenal tento vývoj velký přerod. Postupné mocenské vytlačení Bohumíra Šmerala v letech 1917-1918 tzv. nacionalistickým křídlem, složeným vesměs z jeho někdejších spolupracovníků a přátel, bylo prvním, spolupráce při obnově národní a státní samostatnosti (ČSDSD byla na ženevských jednáních zastoupena Gustavem Habrmanem) byla druhým a vytvoření časové programatiky reagující na potřeby poválečné doby se stalo třetím nutným krokem zaručujícím zdárnou budoucnost sociálně demokratické strany i hnutí. Hodnotový svět předválečné druhé Internacionály se totiž zdál být vychýlen ze svých základů."*²⁰

Zatímco odklon od Rakouska a snaha ochránit republiku byl dokonáný proces přerodu, hledání nového programu a cesty, jak ho prosadit, bylo velmi bolestné a skončilo definitivním rozpadem strany.

Vyvrcholením roku 1918 byl pro stranu XII. sjezd, který se uskutečnil v prosinci. Hlavním tématem bylo vyrovnání se s austromarxistickým křídlem, jehož

¹⁸ ČAPKA, Fr., Dějiny zemí Koruny české v datech, s. 610.

¹⁹ Muži 28. října byli politici, kteří podepsali zákon o vzniku Československa. Vedle Soukupa tento první československý zákon podepsali Ant. Švehla za agrárníky, Al. Rašín za národní demokraty, J. Stříbrný za národní socialisty a V. Šrobár jako zástupce Slováků.

²⁰ MALÍNSKÝ, J., Český Godesberg.

hlavním protagonistou byl někdejší předseda strany Bohumír Šmeral. Delegáti sjezdu v této věci většinově rozhodli, že představitelé strany včetně Šmerala v době války postupovali v rámci možností správně pro zachování strany, kterou udrželi v legalitě.²¹

Jednoznačně nejdůležitější událostí roku 1919 byly obecní volby, ve kterých suverénně vyhrála levice v podobě českých a německý sociálních demokratů a českých národních socialistů. Tento fakt zapříčinil pád vlády premiéra Kramáře, načež byla vytvořena česká rudo-zelená koalice sociálních demokratů, národních socialistů a agrárníků. Levicová vláda nemohla být vytvořena, jelikož německá sociální demokracie si nadále pohrávala s velkoněmeckou myšlenkou a byla tak nepřijatelná pro stranu stojící jasně na straně nové republiky.

V roce 1919 také došlo k závažné situaci, která ilustruje vznikající napětí mezi levým a pravým křídlem. Jedná se o odchod dvou sociálnědemokratických poslanců ze strany z důvodu nesouhlasu s vývojem ve straně. Těmi poslanci byli František Modráček a Josef Hudec. Oba nesouhlasili s tolerancí komunistického křídla, které otevřeně sympatizovalo s ruskými bolševiky.

Oba poslanci následně založili relativně marginální Socialistickou stranu československého lidu pracujícího.²² Tento vývoj není úplně překvapivý, jelikož Modráček již v době války patřil k velkým kritikům Šmeralova, tehdy automarxistického, křídla strany. Šmeral se po válce stal hlavním představitelem levého křídla strany.

V průběhu roku 1920 se postupně ve straně vytvořila paralelní struktura levice k oficiálním orgánům strany. Nejvyšší vedení strany bylo totiž v této době většinově v rukou pravice. V podstatě se tedy dá říct, že sociální demokracie byla již na začátku roku 1920 složena ze dvou stran, které vystupovaly pod společným názvem. Šmeral správně tušil, že jako celek má ČSDSD větší šanci vyhrát volby. Proto se snažil co nejvíce oddálit vnitrostranický komunistický puč, či případné založení komunistické strany.

²¹ Protokol XII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 82.

²² Ve volbách 1920 získala jen tři mandáty.

Po volbách vznikla druhá rudo-zelená koalice. Tato vláda ale postrádala podporu levého křídla ČSDSD, které odmítalo pokračovat ve vládě s pravicovou stranou.

Výsledkem toho byla snaha levého křídla kolem Šmerala urychlit ve straně převzetí moci s cílem přetvořit ČSDSD v komunistickou stranu. Pravé křídlo v obraně před tímto pučem nechalo padnout vládu a plně se soustředilo na boj s komunizujícím křídlem. Původně svolaný zářijový sjezd byl předsednictvem strany přesunut až na listopad, aby se pravé křídlo stihlo zkonsolidovat. Jak je totiž výše uvedeno, v nejvyšším orgánu strany mělo stále navrch pravé křídlo.

Přesunutí sjezdu se setkalo s odmítnutím ze strany levého křídla, které uskutečnilo svůj vlastní sjezd v původním termínu. Na tomto sjezdu byla odsouzena spolupráce s občanskými stranami. Zároveň byl v předchozích dnech zabrán Lidový dům, některé stranické podniky a především redakce hlavního média strany, Práva lidu.

Pravé křídlo v odpovědi na tyto události podalo žalobu pro navrácení majetku.²³ Soud rozhodl v jeho prospěch. Před znovuobsazením Lidového domu ještě proběhl²⁴ sjezd pravého křídla v listopadovém termínu. Na něm byli ze strany vyloučeni vysocí funkcionáři kolem Bohumíra Šmerala včetně tohoto bývalého předsedy. Obě křídla strany pokládala svůj sjezd, který organizovala, za jediný legitimní XIII. sjezd.

9. prosince byl obsazen za pomoci policie Lidový dům a levé křídlo v odpovědi vyvolalo několikadenní generální stávkou. Ta se však nesečkala s úspěchem a musela být odvolána. ČSDSD vyšla z tohoto boje vítězně, stálo to ale velké oběti. Strana se rozpadla a navždy ztratila výsadní postavení v československém politickém systému.

Ani levé křídlo nevyšlo z boje o charakter strany poraženo. Z ČSDSD odešlo v prvních měsících po rozkolu spolu s vyloučeným Šmeralem na tři sta tisíc členů. Rok 1921 jen potvrdil nezvratný vývoj rozpadu. Levé křídlo sociální demokracie v květnu založilo českou komunistickou stranu. Stejně tak vznikly další národnostní komunistické strany všech národů žijících v Československu. Na podzim roku 1921 proběhl slučovací sjezd, z něhož vznikla mnohonárodnostní Komunistická strana

²³ V první republice neměly strany právní subjektivitu, a proto byl majetek napsán na předsedu strany Němce.

²⁴ Přesto na některých místech, zejména na Kladensku, kde mělo levé křídlo silné zázemí, došlo ke snahám vytvořit republiku rad.

Československa. Do této strany se začlenily i další méně významné komunistické a anarchokomunistické strany, které již v ČSR existovaly.²⁵

²⁵ FIALA, P., Komunismus v České republice, s. 13 - 15.

3. Členská základna a síla strany v zákonodárných sborech a podíl na vládách

Druhá část práce se zabývá členskou základnou sociální demokracie a podílem strany na zákonodárné a výkonné moci. Informace vycházejí ze sjezdových protokolů, odhadů odborníků a z oficiálních výsledků voleb.

Členskou základnu lze zkoumat z několika pohledů. Většina těchto faktorů se postupem času proměňuje, vyjma sociální skladby členstva a voličstva. ČSDSD vždy byla stranou nižších tříd společnosti, přestože v ní měly zastoupení v menší míře i zbylé třídy. V historickém kontextu se v roce 1918 rozšířilo národnostní složení členské základny. Ideologické postoje jako například cesta k nastolení socialismu a postoj k habsburské monarchii stranu štěpily nejvíce.

Mnohem důležitější než členská základna je pak zastoupení sociální demokracie v zákonodárných sborech. Tyto informace poskytují pohled na potenciální moc strany ovlivnit směřování české potažmo československé politiky. Tento pohled doplňují informace o podílu strany na jednotlivých vládách samostatného Československa.

Bez znalosti poměrů uvnitř strany by ale nebylo možné pochopit, proč reálná moc strany v zákonodárném sboru a ve vládách nebyla tak silná, jak napovídají volební výsledky strany.

3.1 Vývoj počtu členů strany

Přestože zkoumané období zahrnuje pouze léta 1916 až 1921, je nutné v této části práce využít data i z období dřívějšího, a to předválečného. Během první světové války se totiž nevedly údaje o počtu členů a místních organizací. Důvodem byl zásadní útlum činnosti politických stran. V případě ČSDSD fungovalo pouze vedení. V době války také neprobíhaly žádné sjezdy či významné konference strany, na kterých by se otázka členské základny řešila.

Ke zjištění situace v členské základně před válkou jsou v této práci užity informace z XI. sjezdu strany, který se odehrál od 7. do 9. prosince 1913. Jedná se o poslední předválečný sjezd.

Sociální demokracie vstupovala do války, která znamenala konec Rakouska-Uherska, s přibližně 150 tisíci aktivními členy a dalšími 90 tisíci členy, kteří zaplatili členský příspěvek pouze z části a na chodu strany se aktivně nepodíleli.²⁶ Místních organizací měla strana před první světovou válkou celkem 2 431.²⁷ Z toho bylo 1 789 v Čechách, 449 na Moravě, 77 ve Slezsku, 111 v Dolních Rakousích a 5 v Horních Rakousích.²⁸ To jsou údaje platné k době konání již zmíněného XI. sjezdu ČSDSD, který se odehrál na pražském Žofíně v prosinci roku 1913. Tajemník strany, který měl problematiku členské základny na starosti, na sjezdu přiznal, že údaj je přibližný a přesný počet členů není znám.

Po válce strana zaznamenala znatelný úbytek členské základny. Členských legitimací bylo po vzniku ČSR vydáno přibližně 140 tisíc.²⁹ Počet vydaných legitimací ale neodpovídá přesnému počtu členů strany, který byl pravděpodobně vyšší. Jiří Malínský se v článku *První boj o Lidový dům* domnívá, že členů bylo 180 až 190 tisíc.³⁰ Do tohoto počtu však nejsou započítáni členové slovenské a podkarpatské části strany. Slovenská se v roce 1918 teprve formovala a Podkarpatská Rus v roce 1918 ještě k ČSR nenáležela.

Místních organizací existovalo v roce 1918 k 31. srpnu dohromady na celém území českých zemí 2 019.³¹ Z toho na území Čech jich existovalo 1 430, na Moravě 400, ve Slezsku 85, v Dolních Rakousích 100 a v Horních Rakousích³² 4. Vyjma Slezska tak došlo k úbytku místních organizací na všech územích. Úbytek byl ale velmi rychle kompenzován přílivem nových členů.

Dokumentuje to projev sekretáře strany Tomáška na XII. sjezdu, který se konal od 27. do 30. prosince 1918: *"Na uspokojení sděluji, že v poslední době ruch*

²⁶ Protokol XI. sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 36.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Protokol XII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 12.

²⁹ Protokol XII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 13.

³⁰ MALÍNSKÝ, J., *První boj o Lidový dům*.

³¹ Protokol XII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 12.

³² Především Vídeň, kde i po skončení první světové války stále žilo mnoho politicky aktivních Čechů.

*organizační vzrostl měrou neobyčejnou, když překročili jsme k vytvoření české republiky. Jsem přesvědčen, že dodneška, do dne konání sjezdu, byl počet organizací nejen dohnán na stupeň, jaký jsme měli před válkou, nýbrž že ten počet byl předstižen.*³³

Další údaje o členské základně máme až z roku 1920. V tomto roce proběhly nezávisle na sobě dva sjezdy. První, zářijový, označuje sociální demokracie za nelegitimní a komunistický, jelikož ho organizovalo pouze levé křídlo strany. Přestože ideologicky se jednalo o dva velmi odlišné sjezdy, z hlediska informací o členské základně se shodují.

Data z protokolů k těmto sjezdům potvrzují slova tajemníka strany z roku 1918, tedy že strana zažívala velký nárůst členské základny. V českých zemích existovalo roku 1920 4 385 místních organizací. Z toho v Čechách jich bylo 3 015, na Moravě 1 120, ve Slezsku 137 a v Dolních Rakousích 113. K tomu je nutné přičíst dalších minimálně 455 slovenských organizací.^{34,35} Organizace v Horních Rakousích již neexistovaly. Jednalo se totiž o území cizího státu, nově vzniklé Rakouské republiky.

Počet členů strany se od roku 1918 více než zdvojnásobil. Na celém území Československa bylo vydáno 592 638 členských legitimací.³⁶ Přesný počet členů nebyl znám ani v této době. Tajemníkem strany je odhadován na více jak 500 tisíc.³⁷ Přesný počet členů je znám pouze ohledně slovenské členské základny, která měla k 15. červnu 1920 113 936 členů.³⁸ Zde se údaje ze sjezdového protokolu rozcházejí s tvrzením Jiřího Malínského, jenž slovenské členstvo odhaduje na 160 až 190 tisíc.³⁹ Z těchto čísel je patrné, že vize socialismu byla v Československu populární a lidé minimálně v prvních letech svobodné republiky věřili, že by země měla směřovat k socialismu.

³³ Protokol XII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 12.

³⁴ Zpráva sekretariátu strany k řádnému sjezdu ČSDSD konanému 27. - 29. 11. 1920 v Praze, s. 265.

³⁵ Tento údaj o počtu slovenských organizací se mírně rozchází s údajem z Protokolu k XIII. Sjezdu konanému na konci září 1920 (komunistický sjezd). V něm se na straně 100 uvádí jako počet slovenských organizací číslo 464.

³⁶ Protokol XIII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 11.

³⁷ Zpráva sekretariátu strany k řádnému sjezdu ČSDSD konanému 27. - 29. 11. 1920 v Praze.

³⁸ Protokol XIII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 100.

³⁹ MALÍNSKÝ, J., První boj o Lidový dům.

Právě v roce 1920 došlo k zásadnímu rozkolu uvnitř ČSDSD. Zmíněná roztržka způsobená uskutečněním dvou sjezdů a snahou levého křídla převzít moc, přerostla v oficiální odchod komunistické a radikální levice, která založila KSČ.

Poslanec Václav Johanis uvedl na sjezdu v roce 1924, že pravé křídlo ČSDSD mělo v době rozkolu odhadem na 260 až 280 tisíc.⁴⁰ Jiří Malínský, se domnívá, že síla pravého křídla byla ještě nižší, než je Johanisův odhad:

*"Po rozkolu se pak odhady velmi liší. Často se to přelévalo od ČSDSD ke komunistům a nazpět. Odhadem to je 200 000 až 250 000. Poměr lidí, kteří odešli ke KSČ k těm, kteří zůstali v ČSDSD, je opět odhadován. Pohybuje se od poměru 45%/65% v neprospěch ČSDSD až k 50%/50%."*⁴¹

Abychom mohli posoudit, který názor je blíže realitě, musíme se podívat do protokolů z XIV. sjezdu ČSDSD uskutečněném v roce 1924. V mezidobí let 1921 až 1923 nejsou dohledatelné žádné údaje o členské základně.

V roce 1924 měla ČSDSD pouze 2 260 místních organizací, což znamená přibližně polovinu oproti údaji z roku 1920. Počet místních organizací v jednotlivých historických územích Československé republiky není v protokolech k XIV. sjezdu z roku 1924 zmíněn.

V rozmezí let 1920 až 1924 ČSDSD pak bylo vydáno 178 000 členských legitimací⁴². Tyto údaje tak v podstatě odpovídají údajům Františka Noska o síle pravého křídla uvnitř strany v roce 1920.

Nejvíce se odchod členů projevil v Praze, která byla vždy dominantní krajskou organizací v ČSDSD. Propadla se až na třetí místo za Ostravu a Plzeň. Ve zprávě k XIV. sjezdu stojí: *"Tuto okolnost vysvětlují tím, že Pražská župa - sama Praha - byla rozvratem ve straně nejvíce postižena."*⁴³

⁴⁰ Protokol XIV. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 7.

⁴¹ Příloha č. 1.

⁴² Protokol XIV. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 14.

⁴³ Viz Zpráva ku sjezdu ČSDSD 1924.

Tajemník strany František Nosek k počtu místních organizací na sjezdu roku 1924 řekl: *"Můžeme konstatovat, že se to zlepšilo."*⁴⁴ Z toho lze usuzovat, že počet členů strany uváděný Johanísem pro konec roku 1920 a počet místních organizací se v následujícím roce 1921, kdy oficiálně vznikla KSC, ještě snížil.

Předchozí údaje dokreslují informace z XV. sjezdu z roku 1927. Tehdejší generální tajemník strany Vojtěch Dundr odhaduje počet členů k 1. lednu 1924 na pouhých 99 810.⁴⁵

Z toho vyvozují, že úbytek členské základny oproti první půli roku 1920 byl nakonec až čtyřpětinový. Nutno dodat, že ne všichni členové odešli ke komunistům. Značná část členů ČSDSD se znechucena z poměrů ve straně stáhla z politického života.

Otázkou ale je, jak rychlý byl odchod členů a pokles na onen počet necelých sta tisíc. Zodpovědět tuto otázku nelze z důvodu, že neexistují žádné ucelené materiály, které by tato data zpracovávaly. Neexistenci těchto dat odůvodnil Jiří Malínský jejich zničením v průběhu druhé světové války a následně za komunistické totality.⁴⁶

Závěrem k této části o síle členské základny lze říci, že ČSDSD vstupovala do první světové války jako velmi početná masová strana s fungující vnitřní strukturou. Zastoupení místních organizací bylo ve všech českých zemích i ve Vídni, kde sídlil byrokratický aparát monarchie. Válka však pro stranu znamenala pohromu. Místní a oblastní organizace byly v podstatě rozloženy. Jediné, co ve straně opravdu fungovalo, bylo ústředí v Lidovém domě a poslanecké zastoupení na říšské radě. Došlo tak k dalšímu posílení centralizace strany.

Členská základna byla znatelně oslabena. Mnoho členů stále dlelo v zahraničí, nemalá část pak přišla během války o život. Na druhou stranu ale byla společnost otřesena hrůzami války a upnula se k myšlence solidárního sociálního státu, který představovala zejména sociální demokracie. Stav členské základny se podařilo během dvou let nejen doplnit, ale dokonce zvýšit oproti roku 1913, a do voleb 1920 strana vstupovala s ohromnou členskou základnou čítající více jak půl milionu straníků.

⁴⁴ Protokol XIV. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 14.

⁴⁵ MALÍNSKÝ, J., První boj o Lidový dům.

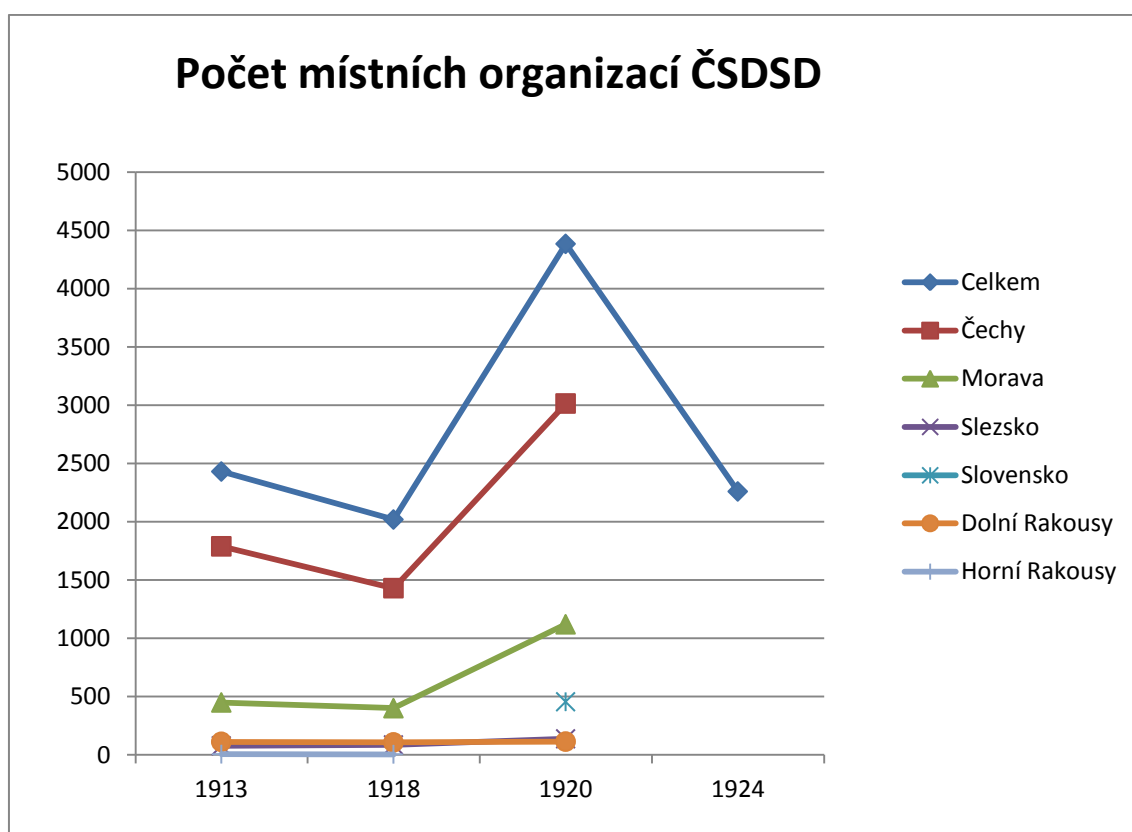
⁴⁶ Viz Příloha č. 1

Onen půlmilion ale zdaleka nebyl tak jednotný, jak se strana tvářila během jarních voleb do parlamentu. Ze statistik můžeme soudit, že strana byla rozdělena přibližně na dvě poloviny. Levé křídlo mělo menší početní převahu. Obě křídla byla dále roztržena na umírněné a radikální skupiny.

Výsledkem toho byl rozpad strany a postupný odliv členstva ke komunistům. Nemalá část straníků se pak pravděpodobně kvůli znechucení z vývoje ve straně úplně stáhla z politického života. To způsobilo, že počet členů věrných ČSDSD klesl za čtyři roky od roku 1920 do roku 1924 o víc jak 400 tisíc na 100 tisíc.

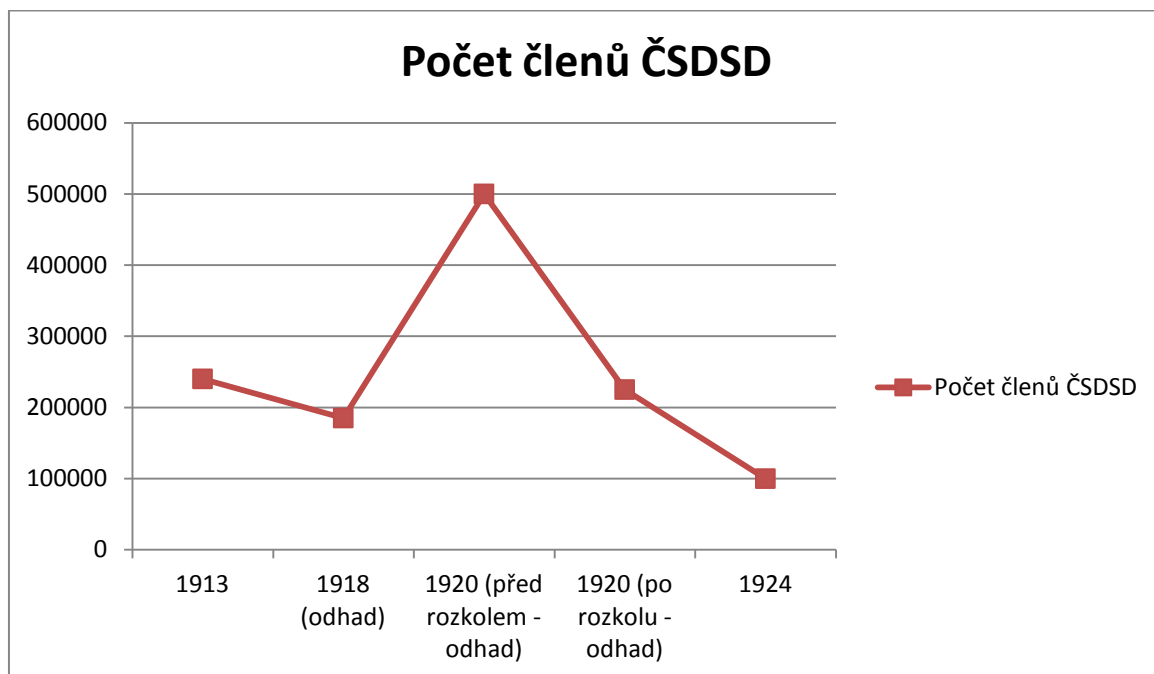
Vývoj počtu místních organizací a vývoj členské základny jsou znázorněny v následujících grafech:

Graf č. 1.: Počet místních organizací ČSDSD v letech 1913 - 1924

V grafu jsou použity údaje ze sjezdových protokolů ČSDSD v letech 1913 až 1924. Údaje pro jednotlivé země z roku 1924 nejsou v protokolech dohledatelné.

Graf č. 2.: Počet členů ČSDSD v letech 1913 - 1924

V grafu jsou využity odborné odhady počtu členů Jiřím Malínským a údaje ze sjezdových protokolů.

3.2 Postoj ČSDSD k Rakousku-Uhersku

Otázka postoje ČSDSD k autonomii a následně nezávislosti českých zemí způsobovala uvnitř strany rozpory. V tomto případě se ve straně postupně prosazovala tři křídla: austromarxisté, umírnění nacionalisté a radikální nacionalisté.

Austromarxismus byl dominantní myšlenkou politiky české sociální demokracie uvnitř rakouské monarchie až do druhé poloviny roku 1917. ČSDSD v existenci Rakouska-Uherska viděla jedinou možnost jak uchránit český národ před německou většinou, která české země dodnes obklopuje.⁴⁷ Mnohonárodnostní monarchie měla v představách ústřední postavy austromarxistické ideologie Bohumíra Šmerala zadržovat

⁴⁷ V té době bylo "německé" sevření ještě výraznější, jelikož Německo bylo do konce druhé světové války širší o desítky kilometrů směrem na východ.

rakouské Němce před spojením s Německem. Zároveň měla být monarchie protiváhou Německému císařství ve střední Evropě.

ČSDSD první polovinu války zastávala myšlenku přijatou v usnesení z posledního předválečného sjezdu v roce 1913. V tehdejší rezoluci sociální demokraté jasně deklarovali prorakouský postoj. V rezoluci se doslova píše, že *"ČSDSD považuje tento stát (Rakousko-Uhersko) za dějinný podklad své činnosti a všechny jiné myšlenky..., které označovány jsou běžně pojmy politického všenněmectví a politického panslavismu, považuje za neslučitelné se zájmy českého dělnictva."*⁴⁸

Vedení ČSDSD zastávalo prorakouský postoj, jak již je v předchozí části práce zmíněno, ještě v průběhu roku 1917. V té době posilovala uvnitř monarchie vláda rakouskoněmecké vojenské junty⁴⁹, a to mělo za následek posílení myšlenek samostatné ČSR. Byl odvolán Bohumír Šmeral z postu předsedy a za něj byl dosazen do čela strany staronový předseda Antonín Němec. Během první poloviny roku 1918 pak umírnění nacionalisté postupně převzali iniciativu uvnitř strany.

Otázku postoje k habsburské monarchii lze považovat za první významný projev štěpení v sociální demokracii. Nelze ale říci, že tento problém vyvstal až v druhé polovině roku 1917. Ve straně od začátku války působila radikální opozice v čele s Františkem Modráčkem. Ta se připojila k výzvě národních stran, jež požadovaly vznik samostatného ČSR. Početně se ale jednalo o malé uskupení a austromarxistický postoj byl v ČSDSD do druhé poloviny roku 1917 jasně dominantní.

Až v průběhu roku 1917 se začala konsolidovat umírněná nacionální opozice proti Šmeralovým austromarxistům. Tato opozice se postupně ztotožňovala s idejí vzniku samostatného Československa. Umírněně nacionální křídlo se utvořilo kolem významných představitelů strany, jako byl Tusar, Soukup, Němec a Habrman. Ti po Šmeralově rezignaci v roce 1917 převzali vedení strany a začali naplno spolupracovat s národními stranami.

Šmeral se po této prohře etabloval jako zastávce marxistické, internacionální levice, která se nakonec přeměnila v komunistickou stranu.

⁴⁸ CABADA, L., Český stranický systém ve 20. století, s. 33.

⁴⁹ Armádní představitelé, v naprosté většině Němci, chtěli zničit české snahy o emancipaci a federalizaci monarchie.

Problematika postoje strany k habsburské monarchii definitivně skončila rozpadem Rakouska-Uherska. V té době již naprostá většina strany, tedy alespoň jejího vedení, byla pro vznik samostatné republiky. Názor členské základny k této problematice nelze dohledat, jelikož strana během války na místních a okresních úrovních prakticky nefungovala.

Na prvním poválečném sjezdu roku 1918 bylo austromarxistické křídlo v čele s Bohumírem Šmeralem očištěno. Jejich prorakouský postoj, jak již jsem psal výše v této práci, byl označen z hlediska okolností za správný pro zachování strany. Bylo kvůli tomu dokonce přijato usnesení sjezdu, které znělo: *"Sjezd strany béře proto činnost soudruhů v nejtěžších letech války, za vedení strany zodpovědných, třebas postup ten za daných poměrů nemohl býti třídně socialistickým, na vědomí a děkuje jim za vše, co v poctivém přesvědčení učinili pro věc strany a celého národa".*⁵⁰

3.3 Rozdělení strany na reformisty a revolucionáře

Postoj k nastolení socialismu štěpí sociální demokracii na dvě křídla. Na levé (marxistické, revoluční) křídlo a pravé (reformní) křídlo. Zásadní rozdíl byl v pojetí cesty k socialistické společnosti: zda postupně prosazovat socialistické reformy v demokratické pluralitní společnosti, nebo zda nastolit socialismus ráznou revolucí.

Z hlediska početní síly bylo nejvýznamnější marxistické levé křídlo. Vycházím z faktu, že po definitivním rozkolu ve straně odešlo přibližně 50 procent členů do komunistické strany a další nemalá část členů se stala nestraníky. V "očištěné" ČSDSD tak zůstalo mnohem méně, než 50 procent členů. Levé křídlo volalo po revolučním převzetí vlády a bylo ochotno spolupracovat maximálně se stranami socialistickými. Tzn. před vznikem samostatného Československa se jednalo především o rakouskou sociální demokracii a strany přidružené.

Po vzniku ČSR chtělo levé křídlo spolupracovat s levicovými stranami československých menšin, s československými anarchokomunistickými skupinami a

⁵⁰ Protokol XII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, s. 82.

méně již s táborem národněsociálním.⁵¹ Spolupráce s občanskými stranami pro levé křídlo nepřicházela v úvahu a přizpůsobení strany pluralitnímu systému podléhalo ostré kritice levice.⁵²

Po bolševické revoluci v Rusku roku 1917 se značná část marxistické levice ještě více zradikalizovala, což mělo za následek postupnou snahu přeměnit ČSDSD v komunistickou stranu. Vrcholem byl rok 1920 a ofenzíva sovětských vojsk v Polsku.⁵³ Levé křídlo cítilo oporu v Rudé armádě za zády a začalo aktivně pracovat na vnitrostranickém převzetí moci.⁵⁴ K urychlení převzetí moci dopomohlo i přijetí 21 podmínek pro vstup do Komunistické internacionály.⁵⁵ Komunistům se ale nepodařilo získat nejvyšší vedení strany do své moci a nakonec v roce 1921 založili vlastní komunistickou stranu.

Levé křídlo bylo členěno na tři směry: radikální socialisty kolem Bohumíra Šmerala a Antonína Zápotockého (střed), bolševiky kolem Aloise Muny⁵⁶ (levice) a kautskyánce (pravice). Zatímco radikální socialisté kolem Bohumíra Šmerala a Antonína Zápotockého dokázali spolupracovat s bolševiky typu Aloise Muny, kteří nepochybovali o správnosti marxismu-leninismu, kautskyánci se inspirovali myšlenkami Karla Kautského⁵⁷, jenž byl jedním z hlavních kritiků Lenina.

Přestože se Kautského příznivci účastnili "komunistického" XIII. sjezdu ČSDSD v září 1920, jednání opustili na protest proti snaze o bolševizaci strany.⁵⁸ Následně v roce 1921, přesněji 26. května, založili Neodvislou radikálně sociálně demokratickou stranu, do níž vstoupila i část šmeralovského křídla, která se nesmířila se spoluprací s bolševiky.

Proti levému křídlu stálo pravé křídlo. Tedy umírnění socialisté a lidé blíž středu, kteří byli ochotni po první světové válce alespoň po přechodnou dobu

⁵¹ Důvodem k menší vůli spolupracovat byla zásadní otázka nacionalismu. Levé křídlo ČSDSD prosazovalo na rozdíl od národních socialistů internacionální myšlenku.

⁵² FIALA, P., Komunismus v České republice, s. 13.

⁵³ V té době se zdálo, že se polský stát zhroutí a bude přetvořen v sovětskou republiku.

⁵⁴ Přestože byla nakonec Rudá armáda poražena, rozkladný vývoj v ČSDSD se již zastavit nepodařilo.

⁵⁵ FIALA, P., Komunismus v České republice, s. 15.

⁵⁶ Alois Muna založil Československou komunistickou stranu v Rusku. Členy této strany byli především ruští Češi. Po válce se vrátil do ČSR.

⁵⁷ Karl Kautsky je jedním z nejvýznamnějších teoretiků marxismu. Během první světové války jako jeden z mála sociálnědemokratických politiků v Německu vystupoval proti válce. Kautsky přirovnával bolševiky k francouzským jakobínům a tvrdil, že Lenin pouze nahradil starou diktaturu novou.

⁵⁸ MALÍNSKÝ, J., První boj o Lidový dům.

spolupracovat i s táborem středových a pravicových stran. Tato spolupráce měla za cíl stabilizovat zemi jakousi obdobou národní fronty českých a v menší míře slovenských⁵⁹ stran a postupně posilovat roli socialistického tábora na úkor občanských stran. To vše v demokratické soutěži politických stran v rámci pluralitního systému. Socialismus chtěla pravice v ČSDSD zavádět pomocí reforem. Marxistické křídlo vyčítalo pravému spojení s "buržoazí", což považovalo za zradu marxistických idejí socialismu.

Spolupráci mezi ČSDSD, respektive jejím pravým křídlem, a stranami napravo od sociální demokracie napomáhala tehdejší nálada společnosti. Občané po strastech světové války toužili po solidaritě a alespoň nějaké formě rovnosti. Oboje lidé spatřovali v socialismu, který reprezentovala sociální demokracie a v menší míře národní socialisté.

Stejně jako levé křídlo, ani pravé nelze označit za jednotné. Uvnitř křídla existovala menší skupina kolem poslanců Modráčka a Hudce, která vystupovala velmi rázně proti levému křídlu, jeho revolučním tendencím a bolševismu. Vyvrcholením byl jejich odchod ze strany a založení vlastní strany. Modráčkova skupina byla proti striktnímu pojetí marxismu. Mnohem více se klonila k družstevnictví, o kterém napsal Modráček několik knih.⁶⁰

3.4 Sociální a národnostní skladba členské základny a voličstva

Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD) byla od počátku masovou stranou sdružující především dělnické obyvatelstvo. Část členské základny pak doplňovali maloobchodníci a zemědělci. Jejich význam byl ale marginální, což ilustruje složení Revolučního národního shromáždění z roku 1918, respektive jeho sociálnědemokratické části. Z 53 sociálnědemokratických poslanců byl pouze jeden zemědělec a jeden obchodník.⁶¹

Další významnou složkou sociální demokracie byla inteligence. Počtem samozřejmě nemohla dosahovat síly dělníků, její vliv byl ale významný z hlediska

⁵⁹ Slovenský stranický systém se v té době teprve konsolidoval.

⁶⁰ Více viz článek: František Modráček a idea družstevnictví. Existence [online]. 2012, č. 2 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.csaf.cz/index.php?clanok=1409>

⁶¹ HORÁK, J., Československá sociální demokracie v letech 1918-1948: V nezávislém státě, s. 13.

ideologického a programového. Sílu inteligence uvnitř ČSDSD opět dokazuje skladba poslanců ČSDSD v Revolučním národním shromáždění. Ze zmíněných 53 poslanců zasedlo v poslaneckých lavicích dohromady 20 novinářů, spisovatelů a sazečů a 5 poslanců původně svobodného povolání.⁶² Jako každá významná strana měla ČSDSD své zástupce i ve státní správě: 11 poslanců bylo z řad úředníků a další 4 pracovali dříve ve veřejné správě.⁶³

Z předchozích odstavců se dá odvodit, že sociální demokracie byla stranou nižších vrstev a z části nižší střední třídy. Velmi významnou úlohu v rámci strany hráli intelektuálové, kteří se snadno prosazovali v prostředí lidí s nižším vzděláním na vyšší pozice.

Československá sociální demokracie měla do vzniku ČSR členskou základnu složenou v naprosté většině z Čechů a Moravanů.⁶⁴ Němci v Rakousku-Uhersku, tedy i v českých zemích, měli vlastní rakouskou sociálnědemokratickou stranu, jejíž integrální součástí byla z počátku i ČSDSD.⁶⁵

Naproti tomu Slováci se krátce v roce 1905 pokusili ustavit vlastní stranu sociálnědemokratického typu v rámci uherské části monarchie. Strana po nátlaku přestala existovat jako samostatná a včlenila se do Sociálně demokratické strany Uherska.⁶⁶ Tam zůstala relativně autonomní složkou až do vyhlášení Československa.

Po vzniku ČSR se slovenští sociální demokraté připojili k českým a vznikla Československá sociálně demokratická strana dělnická přejmenováním strany československé.⁶⁷ Poválečná sociální demokracie tedy sdružovala v naprosté většině pouze tyto dva národy.⁶⁸ Ostatní národnostní menšiny žijící na území nového státu si založily vlastní strany. Nejvýznamnější byla bez pochyb Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR. Svou sociálně demokratickou stranu měli v Československu též Poláci, Maďaři či Židé.

⁶² Svobodné povolání zahrnuje například lékaře, lékárníky, advokáty, architektky apod. Tedy elitu tehdejšího Československa.

⁶³ HORÁK, J., Československá sociální demokracie v letech 1918-1948: V nezávislém státě, s. 13.

⁶⁴ CABADA, L., Český stranický systém ve 20. století, s. 31.

⁶⁵ Postupně se stala samostatnou stranou sdruženou s ostatními rakouskými sociálnědemokratickými stranami v rakouské internacionále.

⁶⁶ Více viz HAPÁK, P., Vznik a rozvoj sociálnědemokratického hnutí (1890 -1904), s. 31 - 97.

⁶⁷ CABADA, L., Český stranický systém ve 20. století, s. 34.

⁶⁸ Moravany a Slezany zahrnují do českého národa.

3.5 Síla ČSDSD v zákonodárných sborech a výsledky voleb v letech 1911 až 1921

Přestože je v této práci zkoumáno období let 1916 až 1921, musíme k zjištění síly českých sociálních demokratů v zákonodárném sboru Rakouska-Uherska stejně jako v případě členské základny využít i dřívějších dat. V tomto případě výsledků voleb do říšské rady v roce 1911. Další celorakouské volby totiž kvůli začátku první světové války již neproběhly a tak se počet sociálnědemokratických ani jiných poslanců prakticky neměnil.

V roce 1911 ČSDSD nejvíce hlasů získala v Čechách, a to 36,5%, následovalo Slezsko, kde strana získala 35,5%. Procentuálně nejslabší pak byl výsledek strany na Moravě, a to 26,5%. Ve výsledku to znamenalo 25 mandátů⁶⁹ pro ČSDSD z celkových 152⁷⁰, které se v českých zemích přerozdělovaly. V procentech činil zisk mandátů 16,4%.⁷¹

Pokud bychom vynechali německé strany kandidující na českém území, pak byl zisk ČSDSD procentuálně ještě větší. České strany měly celkem 87 mandátů⁷² a z toho ČSDSD získala 28,7% mandátů.

ČSDSD byla tak druhou nejsilnější stranou v českých zemích. Víc měli jen agráři s 38 mandáty.

Další velmi významnou institucí, v níž měla sociální demokracie silné zastoupení, byl Národní výbor československý. Tato instituce vznikla po dohodě všech relevantních českých politických stran 13. července 1918. Cílem orgánu bylo připravovat půdu na převzetí moci ve státě a koordinovat postup napříč politickým spektrem. V této instituci opět jednu z hlavních úloh sehrávala ČSDSD.

Rozdělení mandátů ve výboru proběhlo na základně klíče z voleb do říšské rady z roku 1911. V nich vyhrála sociální demokracie, ale kvůli přepočtu volebního zisku na

⁶⁹ ŠOLLE, Z., Česká sociální demokracie za Rakouska-Uherska, s. 9.

⁷⁰ ČAPKA, Fr., Dějiny zemí Koruny české v datech, s. 587.

⁷¹ Údaje o počtech mandátů jsou převáděny na procenta z důvodu usnadnění porovnání síly sociálních demokratů v jednotlivých institucích, na kterých měla ČSDSD podíl.

⁷² ČAPKA, Fr., Dějiny zemí Koruny české v datech, s. 587.

mandáty strana skončila až druhá za agrárníky.⁷³ V případě Národního výboru ale byl zohledněn opravdový výsledek voleb, takže ČSDSD obsadila nejvíce, a to 10 křesel z 38 (26,32%). Na druhém místě byla agrární strana a Česká státoprávní demokracie, které shodně obsadily 9 křesel.⁷⁴

Přestože sociální demokracie nezískala post předsedy, stal se její zástupce František Soukup jednatelem výboru. O pár měsíců později byl také jedním z pěti mužů 28. října.

Po vyhlášení republiky byl založen jednokomorový parlament, tzv. Revoluční národní shromáždění. Do něj byli poslanci kooptováni opět podle výsledků posledních říšských voleb. Tento orgán fungoval v letech 1918 až 1920, kdy proběhly první parlamentní volby v samostatném Československu.

Kooptovalo se tehdy celkem 254 poslanců.⁷⁵ V novém zákonodárném sboru získala ČSDSD 53 mandátů (20,87%). Tím se stala druhou nejsilnější českou stranou. Více měli stejně jako v roce 1911 pouze agrárníci, kteří získali 55 poslanců. Rozdíl v počtu mandátů mezi ČSDSD a agrárníky se tedy oproti roku 1911 snížil. Třetí nejsilnější stranou byla Československá národní demokracie s 46 poslanci.

ČSDSD získala velký vliv na fungování nového státu. Ve spojení s Československou stranou socialistickou⁷⁶, která měla 35 křesel, ovládala levice značnou část tehdejší sněmovny. Občané nového státu navíc ztratili vinou válečných útrap víru v kapitalismus a stále více získávala na podpoře myšlenka socialismu.

V roce 1919 proběhly obecní volby. Přestože po nich nedošlo ke změně poměrů v parlamentu, jsou tyto volby důležité z hlediska ilustrace narůstající popularity ČSDSD. Volby zároveň sloužily jako test demokracie před parlamentními volbami v roce 1920. V obecních volbách levice drtivě vyhrála. V součtu procent dokonce českoslovenští sociální demokraté s národními socialisty zůstali jen těsně pod hranicí 50 procent.

⁷³ Kvůli systému kurií, kdy ČSDSD patřila do páté, nejméně výhodné kurie.

⁷⁴ ČAPKA, Fr., Dějiny země Koruny české v datech, s. 610.

⁷⁵ MALÍŘ, J., Politické strany, s. 686.

⁷⁶ Národní socialisté.

ČSDSD v obecních volbách získala 32,5 procent hlasů. Druzí byli právě národní socialisté s velkým odstupem. Získali 17,3 procent. Až za nimi se umístila dosud dominantní agrární strana s 15,3 procenty. Kramářova Národní demokracie propadla a získala jen 9,6 procent. Před stranu tehdejšího premiéra se dostali i lidovci s 9,8 procenty.⁷⁷ Výsledkem byl pád Kramářovy vlády.

V roce 1920, ve kterém proběhly parlamentní volby, se již naplno projevil rozpor uvnitř ČSDSD. Levice stále více volala po odmítnutí spolupráce se středovými a pravicovými stranami⁷⁸ a chtěla započít přímou cestu k socialismu revoluční cestou. Pravice, která chtěla socialismus nastolit reformami, toto odmítala. Přesto si obě křídla strany velmi dobře uvědomovala, že rozpad strany by zničil vyhlídky na drtivý zisk mandátů ve volbách. Obě křídla navíc doufala, že se to druhé umírní a začne spolupracovat.

Předpoklad, že strana jako celek ovládne volby, se naplnil. ČSDSD získala přes 1,5 milionu hlasů. Procentuálně to činilo 25,7 procent hlasů. Za to strana získala 74 mandátů z 281 (26,33 procent).⁷⁹ Až s velkým odstupem skončila s 11,3 procenty druhá Československá strana lidová spojená se Slovenskou ľudovou stranou. Mandátů toto uskupení získalo celkem 33, což nebyla ani polovina zisku československé sociální demokracie.

Dominanci levicových stran podtrhoval úspěch německé sociální demokracie. Ta skončila celkově třetí těsně za lidovci se ziskem 11,1 procent a s 31 mandáty. Agráři byli čtvrtí s 28 mandáty a pátá byla další levicová strana, národní socialisté s 24 mandáty.

Levicové strany v nové sněmovně zaujaly dominantní postavení. Jelikož se ale německé levicové strany nedokázaly s československou levicí dohodnout na podobném postupu, pokračovala nadále spolupráce v rámci jednotlivých národních táborů. Na vládní úrovni pokračovala rudozelená koalice sociálních demokratů, agrárníků a

⁷⁷ Zpráva sekretariátu strany k řádnému sjezdu ČSDSD konanému 27. - 29. 11. 1920 v Praze. Uvedeno v příloze, která analyzuje výsledky obecních voleb.

⁷⁸ Přestože ČSDSD byla v koalici jen s jednou nelevicovou stranou, agrárníky, musela koalice pro nedostatek poslanců vyjednávat napříč politickým spektrem.

⁷⁹ Celkem měla poslanecká sněmovna 300 křesel, 19 jich ale bylo vyhrazeno pro Podkarpatskou rus, kde volby v roce 1920 neproběhly. Více viz KÁRNÍK, Z., České země v éře První republiky, Díl 1. s. 128.

národních socialistů z předchozího období po volbách 1919. Došlo pouze k novému přerozdělení ministerských postů.

Trvání druhé rudozelené koalice kvůli rozporům uvnitř ČSDSD nebylo dlouhé. V druhé polovině roku 1920 proběhly nezávisle na sobě dva sjezdy strany. Levé i pravé křídlo strany pořádalo sjezd vlastní. Tato křídla vzájemně označovala sjezd ideových protivníků za nelegitimní. Výsledkem byl rozpad strany a odchod levicových poslanců z klubu. V tom byla zásadní slabina komunistického křídla. Zatímco síly levice a pravice v řadovém členstvu byly spíše ve prospěch levice, u poslaneckého zastoupení byly váhy nakloněny ve prospěch pravého křídla.⁸⁰

Ze 74 mandátů sociální demokracie měla levice 21 křesel.⁸¹ U mnohých poslanců nelze přesně určit, zda náleželi spíše k pravici nebo spíše k levici. Jejich postavení v tomto sporu bylo víceméně "středové".

Odmítání rudozelené koalice ze strany "levých" poslanců nicméně stačilo k podkopání autority Tusarovy vlády. Ta, jak je již výše zmíněno, se v té době skládala z agrárníků, národních socialistů a sociálních demokratů, kteří koalici vedli. Koalice byla od svého počátku oslabena mizivou podporou ze strany levého křídla, což mělo nakonec za následek její pád v době, kdy byl již rozkol strany předem jistý, a to v září 1920, dva týdny před "komunistickým" sjezdem ČSDSD.

Z poslaneckého klubu ČSDSD odešlo po rozkolu 23 poslanců,⁸² tedy o dva víc, než byl původní zisk mandátů levice. Tito poslanci vstoupili do komunistického klubu, jenž nově vzniknul. Další čtyři poslanci odešli po prosincové nevydařené generální stávce vyvolané komunisty a založili Klub sociálnědemokratických odborových a zájmových pracovníků.⁸³

ČSDSD stále zůstala věrná nadpoloviční většina poslanců z doby po volbách v dubnu 1920. Přesto byl odchod necelé třetiny poslanců velkou ztrátou. ČSDSD se již

⁸⁰ Stejně jako tomu bylo v užším předsednictvu strany.

⁸¹ FIALA, P., Komunismus v České republice, s. 14.

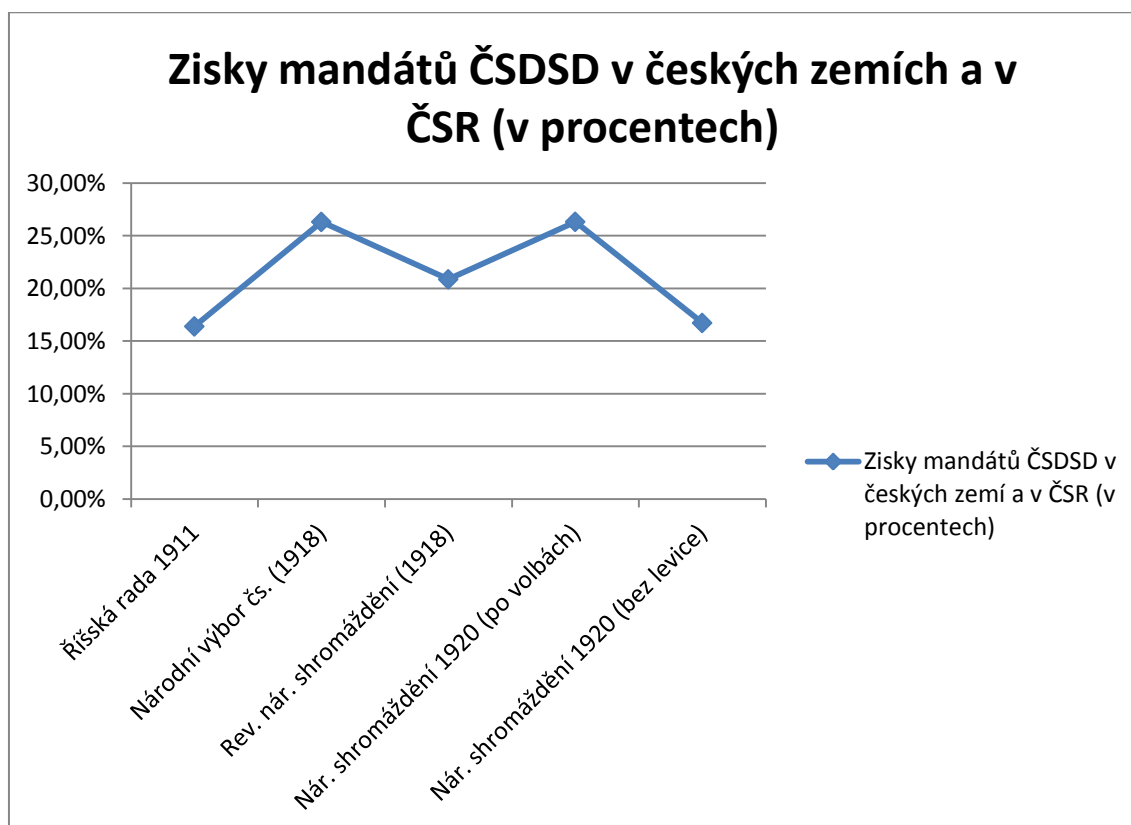
⁸² Údaj pochází z webu Poslanecké sněmovny z části Členové parlamentu 1920 - 1925. PSP ČR [online]. [cit. 2013-04-13]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/snem.sqw?org=295>

⁸³ MALÍŘ, J., Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, s. 687.

nikdy nepodařilo dosáhnout podobného volebního výsledku. Dominantní postavení v československém systému převzala agrární strana.

Síla sociální demokracie v důležitých institucích zkoumaného období je znázorněna v následujícím grafu:

Graf č. 3.: Zisky mandátů ČSDSD v českých zemích a v ČSR v letech 1911 - 1920

Data v tomto grafu vycházejí z údajů, které jsou k dispozici na webu Parlamentu České republiky, v knize Petra Fialy Komunismus v České republice, v knize Františka Čapka Dějiny Koruny české v datech a v knize Jiřího Malíře a Pavla Marka Politické strany. Zařazen je i Národní výbor československý pro jeho důležitost při formování československého parlamentu.

3.6 Zastoupení ČSDSD ve vládách Československa 1918 až 1921⁸⁴

Sociální demokracie se přímo účastnila prvních tří vlád samostatného Československa. První československá vláda Karla Kramáře vznikla 14. listopadu 1918 a víceméně kopírovala rozložení sil v Revolučním národním shromáždění. Počtem ministerstev tak měli největší sílu agráři, a to čtyři křesla. Post premiéra s dalšími dvěma ministry získala Československá národní demokracie.⁸⁵ Po třech ministerstvech pak získala ČSDSD stejně jako národní socialisté. Lidovci měli pouze ministra bez portfeje. Další tři ministři byli nestraniční.⁸⁶

Jednalo se o vládu všenárodní, která ale nereprezentovala přesně rozložení tehdejších sil ve společnosti. Vláda totiž, jak už bylo výše řečeno, vzešla z Revolučního národního shromáždění. To bylo sestaveno na základě výsledků říšských voleb z roku 1911.

Po drtivém vítězství levicových stran v obecních volbách roku 1919 vláda Karla Kramáře padla a byla sestavena nová vláda pod vedení sociálního demokrata Vlastimila Tusara. V ní se spojila sociální demokracie, národní socialisté a agráři. S tímto spojením zásadně nesouhlasilo levé křídlo sociální demokracie, jelikož uvnitř agrární strany existovalo silné křídlo velkostatkářů a strana byla svým programem pravicová. Z pohledu marxistů byla tedy spolupráce s agráři zradou.

V této vládě, známé jako První Tusarova vláda, ČSDSD získala post premiéra a tři ministry. Agráři a národní socialisté získali shodně po čtyřech ministerských postech. Další čtyři ministři byli nestraniční a dodávali vládě punc nadstranicnosti. Tato vláda měla v parlamentu většinu 143 křesel. Je ale nutné zdůraznit, že fungovala na bázi vyjednávání napříč československým politickým spektrem. Výjimkou byli jen lidovci, jelikož tato strana symbolizovala spojení s tehdejší monarchií a spolupráce s nimi byla v prvních letech republiky velmi omezená.

⁸⁴ Dle seznamu vlád Československa v ČAPKA, Fr., Dějiny zemí Koruny české v datech, s. 943 - 945.

⁸⁵ Do roku 1919 Česká státoprávní demokracie.

⁸⁶ V držení nestraničků byli v držení celkem 4 resorty. Vavro Šrobár byl ministr pro správu Slovenska i ministr zdravotnictví.

Přestože tato vláda vznikla na základě obecních voleb, ve kterých československá levice získala necelých 50 procent hlasů, nemohla být sestavena většinová levicová vláda. Důvodem byl fakt, že nedošlo ke změně sil v parlamentu. V něm byla nejsilnější stranou nadále agrární strana. K moci by se levice mohla dostat pouze revoluční cestou. Proti tomu ale stáli národní socialisté i pravé křídlo ČSDSD.

První Tusarova vláda padla po volbách na jaře roku 1920 a vznikla Druhá Tusarova vláda ve stejném koaličním složení. V této vládě posílila sociální demokracie na úkor národních socialistů. ČSDSD jako jasný vítěz voleb získala opět post premiéra a k tomu šest ministerských postů. Agráři zůstali na čtyřech postech a národní socialisté získali dva ministry. Dále ve vládě opět figurovali čtyři nestraníci.

Vláda však neměla dlouhého trvání. Skončila v polovině září 1920 kvůli vnitřní krizi ČSDSD. Vláda totiž nezískala podporu celé sociální demokracie, nýbrž pouze pravého křídla. Levé pod vlivem událostí v Polsku, kde probíhala ofenzíva sovětů, požadovalo nastolení čistě levicové vlády a uzurpaci moci pro sebe. Zároveň levice v rámci ČSDSD započala se snahou o komunizaci strany.

Pro přechodné období, než došlo ke stabilizaci situace uvnitř ČSDSD, vznikla vláda Jana Černého bez přímé účasti politických stran.

Po rozpadu ČSDSD, kdy v sociální demokracii zůstali jen členové sympatizující s reformním křídlem, mohla opět vzniknout vláda koaliční. Do čela vlády byl jmenován nestraník Edvard Beneš a další tři ministři byli také nestraníci. Vláda tak měla podobu poloúřednické vlády všennárodního charakteru.

I když v poslaneckém klubu ČSDSD zůstalo jen 47 poslanců, stále se jednalo o nejsilnější stranu v dolní komoře. Autorita strany ale byla značně podkopána vnitřním rozkolem. Výsledkem byl získání čtyř ministerských postů. Druhou nejsilnější stranou byla agrární strana se třemi ministry. Do vlády byla opět přizvána strana lidová se dvěma posty, národní socialisté též se dvěma posty a Kramářova národní demokracie s jedním postem.

Zařazení ČSDSD do této vlády znamenalo, že byla strana opět přijata mezi demokratické strany prohraněného směru. Na rozdíl od vznikající KSČ, která byla od začátku své existence na okraji politického spektra.

4. ČSDSD ve vybraných typologiích politických stran

Třetí část této práce je věnována zařazení ČSDSD do typologií politických stran vybraných politologů a sociologů. Pro účely této práce jsem vybral v první řadě Giovanni Sartoriho a jeho práci *Strany a stranické systémy*. Dále jsem zařadil práce politologů Jana Mertla a Roberta Michelse, které byly napsány v třicátých letech minulého století a poskytují tak tehdejší pohled na politické strany. Nakonec jsem zařadil do této části práce konfliktní linie podle Steina Rokkana a Seymoura M. Lipseta.

Sartori ve své práci *Strany a stranické systémy*⁸⁷ zkoumá mimo jiné dělení uvnitř stran. Stranu Sartori považuje za základní jednotku stranického systému. Ta je pak dělena na další subjednotky. Sartori pojmenoval tři typy těchto subjednotek: fragmenty (obecné, nespecifikované kategorie), frakce (specifické mocenské skupiny) a proudy (uspořádání názorů).

Sartori dále uvádí, že substranická anatomie se dá zkoumat ve čtyřech dimenzích: organizační, motivační, ideologické a pravolevé. V této části práce se věnuji jednotlivým dimenzím.

1) Pokud se podíváme na organizační roztržitost ČSDSD, pak musíme konstatovat, že strana byla rozdělena na dva proudy: reformistický, který měl v poválečném prostředí podporu především nejvyššího vedení, a revoluční, který se konstitoval kolem Bohumíra Šmerala. Obě skupiny totiž měly vlastní organizační struktury. Respektive zatímco reformistické křídlo mělo oficiální orgány strany, revoluční vytvořilo paralelní orgány a to včetně tiskových.

2) U motivační dimenze Sartori rozlišuje mocenské a kořistnické frakce, kterým jde o moc pro moc nebo o moc kvůli zisku, a ideologické skupiny, kterým jde především o propagaci principů a idejí.

V našem případě můžeme při dělení ČSDSD na pravé a levé křídlo konstatovat, že oběma šlo o moc pro moc, tudíž se jedná o mocenské frakce. Ve straně ale existovaly další skupiny. Například příznivci Karla Kautskyho. U nich se jedná spíše o

⁸⁷ SARTORI, G., *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, s. 83-91.

ideologickou skupinu, která chtěla propagovat marxistické myšlení Karla Kautskyho namířené proti leninismu.

3) Ideologická dimenze má podle Sartoriho dvě krajní podoby. První je extrémní ideologický fanatismus a druhým politický pragmatismus. V druhém případě se ideologie dostává na absolutní okraj, nebo úplně zmizí.

V našem případě můžeme nepochybně levé křídlo zařadit blíže k ideologickému fanatismu. Tato část strany požadovala ideovou čistotu odmítající spolupráci s občanskými stranami. Tím se ale toto křídlo samo zbavovalo možnosti prosadit ve větší míře své myšlenky.

Naopak pravé křídlo bylo ochotno k jistým ideologickým kompromisům a ústupkům vůči občanským stranám, především vůči agrárikům, se kterými byli sociální demokraté po vzniku ČSR ve dvou koalicích. Pravé křídlo tak mělo blíže k politickému pragmatismu. Kvůli narůstajícímu napětí ve straně docházelo k stále většímu příklonu k této politice. Důvodem byla snaha zachovat existenci sociální demokracie a uchránit ji před komunizací napojením na fungující pluralitní systém v Československu.

4) Pravolevou dimenzi odsunul Sartori až nakonec, jelikož v ní podle vlastních slov nemá důvěru. Označuje tuto dimenzi za laický model, který má mnoho vad. V této dimenzi máme tři kategorie: levici, střed a pravici.

Přestože v našem případě rozlišujeme v ČSDSD levé a pravé křídlo, je jasné, že tato strana byla jako socialistická jasně levicová. Zatímco ale levé křídlo tíhlo k extrémní levici, pravé křídlo mělo tendenci ke kompromisům, jejichž výsledkem bylo, že se strana postupně blížila až k levému středu. Rozhodně ale uvnitř ČSDSD nemůžeme mluvit o pravici v pravém slova smyslu.

Sartori dále rozděluje dva typy vedení strany. Prvním typem je osobní fragment, v němž má strana jasného vůdce. Druhým je koaliční fragment. V tomto případě ve straně neexistuje jasný vůdce, ale je v ní "*mnoho plukovníků a majorů*"⁸⁸. V případě ČSDSD existovala na straně levého křídla osobnost Bohumíra Šmerala, o jehož

⁸⁸SARTORI, G. Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu, s. 89.

schopnostech nikdo nepochyboval. V tomto případě tedy můžeme mluvit o osobním fragmentu.

Na druhé straně pravé křídlo mělo více představitelů. Byli jimi mimo jiné předseda strany Antonín Němec, premiér Vlastimil Tusar či poslanec František Soukup.

Pravé křídlo tedy lze přiřadit spíše ke koaličnímu fragmentu. ČSDSD jako celek bych pak označil spíš za koaliční fragment z toho důvodu, že obě křídla měla silný vliv na politiku strany, pravé mělo navíc více vůdčích představitelů najednou.

Z hlediska postoje k oficiální politice strany rozděluje Sartori tři typy: skupiny zaměřené na politiku, které jsou zaměřené na politiku a chtějí ji uplatňovat, podpůrné skupiny, které podporují vítěze a spokojí se s postranými úlohami, a veto skupiny, jejichž cílem jsou obstrukce.

V ČSDSD před vznikem ČSR do roku 1918 zastupovalo skupinu zaměřenou na politiku Šmeralovské austromarxistické křídlo. Veto skupinou mu byla malá Modráčkova skupina, která měla skoro od počátku války blízko k národní myšlence samostatného, nebo alespoň silně autonomního českého státu. Třetí skupinou pak byla podpůrná skupina kolem Antonína Němce a Vlastimila Tusara. Tato skupina se postupem času pod tíhou válečných i vnitropolitických událostí dostala do pozice veto skupiny. Následně převzala iniciativu a nahradila Šmeralovu skupinu. Tím získala pozici skupiny zaměřené na politiku.

Po vyhlášení ČSR se ve straně naplno projevovalo soupeření pravice versus levice. Vedení strany mělo v rukou pravé křídlo ochotné ke kompromisům s občanskými stranami v rámci demokratického systému. Zprvu tuto myšlenku, ač nerado, podporovalo levé křídlo. To se postupem času dostalo do pozice veto skupiny, která účinně blokovala chod vlády. Konec tomuto soupeření přinesl až rozpad strany a odchod levého křídla.

Robert Michels ve svém článku *Über die Kriterien der Bildung und Entwicklung politischer Parteien* rozdělil politické strany na čtyři typy:⁸⁹ strany charismatických, strany konfesionální a nacionalistické, strany zájmové a třídní a konečně strany ideové.

⁸⁹ MERTL, J., Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě, s. 74 - 75.

Ve stranách charismatických se strana vytvoří kolem skupiny charismatických vůdců. Strany nacionalistické a konfesionální sdružují, jak název napovídá, nacionalisticky založené občany. Přestože se ČSDSD v roce 1918 přiklonila svou oficiální politikou k národnímu táboru, nelze rozhodně o ČSDSD mluvit jako o nacionalistické straně.

V případě ČSDSD je vhodnější spíše přirovnání ke třetímu typu stran, a to zájmovým a třídním. Ty sdružují lidi se stejným sociálním zájmem, což ČSDSD splňovala. Její hlavní složkou členské základny byla nižší až nižší střední třída.

Stejně tak ale ČSDSD splňuje parametry stran čtvrtého typu, stran ideových. Jejich členové sdílí stejný světónázor. U ČSDSD tímto světónázorem byl socialismus. To platí i pro komunistickou část strany. Ta v komunismu viděla pouze cestu k dosažení socialismu. To je ostatně původní myšlenka Karla Marxe.

Zajímavá je zároveň Michelsova myšlenka z knihy *Strany a vůdcové*. Podle Michelse masa není schopna dosáhnout svých cílů bez vedení. Ve vedení se pak vyskytují lidé, kteří chtějí strhnout všechnu moc ve straně na svou osobu a nebrání se ani nedemokratickým cestám. Jedná se o tzv. železný zákon oligarchie, tedy že vedoucí menšina ovládá vedenou menšinu a každý systém, i demokratický, spěje k oligarchii.⁹⁰

V případě rozkolu ČSDSD je tento zákon ukázán v praxi. Pravice ve straně při snaze o udržení moci nepostupovala čistě demokraticky. Předsednictvo strany, kde mělo pravé křídlo většinu, účelově odvolalo stranický sjezd v roce 1920 a posunulo ho o dva měsíce, aby se stihlo pravé křídlo zkonsolidovat. Postavilo se tak proti většinové vůli členů, jelikož sjezdu uspořádaného levým křídlem v původním termínu se účastnila nadpoloviční většina původně zvolených delegátů. Přesněji 67,7% delegátů.⁹¹

V kapitole *Dělnictvo potřebuje rozlišovati se*⁹² pak poskytuje Michels pohled na socialistické strany jako na sdružení dělníků za účelem dosažení úrovně maloburžoasie. Dělníci, tedy pracující třída, se podle autora spojují, aby společně mohli prosadit své zájmy. Tím je vyšší plat a lepší životní úroveň. V podstatě to tedy znamená, že chtějí

⁹⁰ Více viz MICHELS, R., *Strany a vůdcové*, s. 334 - 347.

⁹¹ FIALA, P., *Komunismus v České republice*, s. 16.

⁹² MICHELS, R., *Strany a vůdcové*, s. 257 - 263.

zvýšit hodnotu své manuální práce. Jenže to má paradoxně ten efekt, že s bohatšími dělníky bohatne i střední třída, tudíž nikdy nemůže dojít k dosažení rovnosti.

Navíc se samotnou existencí strany pošlapává princip rovnosti. Masové strany totiž potřebují již zmíněné vedení, které je bude reprezentovat a usměrňovat. Tím strana sama vytvoří uvnitř sebe maloburžoasní třídu politiků, která bude lépe zajištěna než většina členské základny.

ČSDSD není v tomto případě výjimkou. Ukázkou je například právě období první světové války. Během ní stranu reprezentovalo pouze vedení soustředěné hlavně v osobách poslanců říšské rady, tedy lidí s vyšším životním standardem. V té době neprobíhaly sjezdy strany a místní i oblastní organizace fakticky neexistovaly, tudíž málokdo jiný, než poslanci, měl vliv na chod strany.

Český sociolog Jan Mertl v knize *Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě* rozlišuje socialistické strany do tří kategorií.⁹³ První jsou strany komunistické. Ty jsou podle jeho mínění ve všech zemích jednotné a podřizují se centrálnímu vedení Třetí internacionály, tedy Moskvy.

V tomto duchu se řídila i značná část levého křídla v sociální demokracii. Neúspěšná snaha převzít moc v ČSDSD a následně vznik KSČ byly připravovány v souladu s nařízeními Moskvy. Existovaly zde ale rozdíly v ochotě podřizovat se Moskvě. Zatímco Bohumír Šmeral prosazoval jistou nezávislost na kominterně, lidé jako Alois Muna byli vůči ní naprosto loajální.

Zbytek ČSDSD, tedy pravé křídlo, spadá do kategorie stran evolučně socialistických. Podle Mertla se jedná o strany, které jsou věrnými ochránci demokracie a parlamentarismu. Tento pohled souhlasí s vizí předválečné i poválečné ČSDSD. Strana totiž v zachování relativně svobodného parlamentu Rakouska-Uherska viděla možnost, jak uchránit české dělníky před Němci. Stejně tak byl parlament prostředkem k prosazení sociálních reforem. Tato politika ostatně pokračovala i v nově vzniklém Československu. V něm se ČSDSD stala nedílnou součástí demokratického pluralitního systému. V této politice strana pokračovala ještě intenzivněji po odštěpení komunistické frakce uvnitř ČSDSD.

⁹³ MERTL, J., *Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě*, s. 100.

Mertl ve své knize vysvětluje i fakt, proč se ČSDSD nespojila s československou německou sociální demokracií. Podle Mertla přestože socialistické strany hlásají ideu internacionalismu, tak zároveň chrání parlamentarismus v dané zemi. Vedle toho navíc mnohé socialistické strany chrání domácí trh cly kvůli ochraně tuzemských dělníků a jejich pracovních míst.

*"Etatickým a patriotickým stanoviskem tohoto typu socialistických stran si vysvětlíme, že ve státech se silnými minoritami existují vedle sebe dvě strany tohoto typu odlišné pouze národnostně,"*⁹⁴ píše Mertl a jako příklad uvádí mimo jiné právě Československo.

Poslední, třetí typ, který Mertl uvádí, jsou strany s programem sociálně-demokratickým. Do této kategorie ale rozhodně nemůžeme zahrnout československou sociální demokracii, jelikož neodpovídá Mertlově definici.

Podle Mertla tyto strany zakládají především lidé ze středních vrstev. Ti nevolají po spravedlnosti jako zástupci jedné třídy, nýbrž jako zástupci celé společnosti. Mertl tyto strany řadí mezi strany socialistické a národní jako jakési pojítko. V tomto směru v Československu splňují tuto definici spíše národní socialisté, což ostatně Mertl sám uvádí.⁹⁵

Mertl zároveň vysvětluje, proč se ze socialistických stran, jejichž původní program byl spíše revoluční než reformní, staly strany přizpůsobené stranickému systému daného státu. Důvodem je rozštěpení většiny socialistických stran na reformisty (pravé křídlo) a revolucionáře (komunisté, levé křídlo).

Podle Mertla vzájemným působením stranického systému a sociálního hnutí dochází k jejich sblížení. O to více se toto přibližování projevilo ve chvíli, kdy v socialistickém táboře propukla roztržka mezi levicí a pravicí.

"Roztržkou mezi socialistickou pravicí a komunistickou levicí byl dán tomuto postupnému přizpůsobení mocný proud. Strany komunistické jsou svým revolučním charakterem zahrnuty do zásadní opozice proti celému státnímu systému a hrají v politickém rozvrstvení úlohu zcela negativní.... Socialistické strany ostatních typů

⁹⁴ MERTL, J., Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě, s. 101.

⁹⁵ MERTL, J., Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě, s. 101.

*ztrácejí svůj vyhraněný třídní charakter a jsou postupně absorbovány stranickým systémem jednotlivých států jako stejnorodé složky,*⁹⁶ píše Mertl.

ČSDSD v tomto případě není žádnou výjimkou. Strana, která byla původně odmítána občanskými stranami, se postupně v systému etablovala jako významná strana se silným koaličním potenciálem. V českém prostředí tomu výrazně napomohla válka a snaha ochránit český národ před germanizací.

Po válce narůstalo napětí mezi levým a pravým křídlem. Pravice se proto stále více přimykala k politice Hradu, zatímco levice byla zásadním odpůrcem této politiky. Vše dospělo tak daleko, že ČSDSD rozpadem strany zcela ztratila revoluční charakter a stala se stranou čistě reformistickou a etablovanou v pluralitním systému. Naopak komunistická strana se ocitla na samém okraji politického spektra,⁹⁷ z něhož jen velmi obtížně mohla prosadit své vize bez zahájení revoluce. K ní ale neměla KSČ dostatečnou sílu.

Velmi důležitý pohled na ČSDSD je z hlediska štěpných linií⁹⁸ podle Steina Rokkana a Seymoura M. Lipseta. Ti ve společné studii *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* definovaly úplně nový pohled na stranické systémy a tedy i na politické strany jako takové. Základním kamenem tohoto pohledu je odhalení základních konfliktních linií uvnitř společnosti, které ji štěpí. Podle nich pak lze vysvětlit odlišnosti mezi jednotlivými stranickými systémy.⁹⁹

Vít Hloušek v práci *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě* zkoumá teorii cleavages ve středoevropském prostoru. Defínuje čtyři dominantní politické tábory, které existovaly v Československu v letech 1916 až 1921. ČSDSD byla dominantní silou socialistického tábora. Vedle socialistického zde fungovaly tábory agrární, klerikálně-katolický a národně-liberální.¹⁰⁰ Dominantní postavení ČSDSD v rámci socialistického tábora prošlo několika otřesy. Před vznikem ČSR byly dva. Nejprve roku 1897, kdy se oddělili národní socialisté. Podruhé, a to je pro tuto práci důležitější, po vystoupení ČSDSD z područí rakouské sociální

⁹⁶ MERTL, J., Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě, s. 105.

⁹⁷ Toto odcizování bylo postupné a vyvrcholilo absolutní bolševizací strany roku 1929. Tímto obdobím se ale tato práce nezabývá.

⁹⁸ V anglickém originále cleavages.

⁹⁹ ROKKAN, S., Party Systems and Voter Alignments, s. 1-64

¹⁰⁰ HLOUŠEK, V., Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě, s. 75.

demokracie v roce 1911. Kvůli tomu se od strany odtrhli centralisté věrní rakouské sociální demokracii.

Od druhé poloviny roku 1917 postupně většina vedení strany akcentovala národní tón politiky, čímž se zařadila po bok národním stranám v českém prostředí. Touto změnou započala cesta k přeměně politiky ČSDSD od internacionální k národní. Celá situace dospěla až k poslednímu rozkolu uvnitř ČSDSD ve zkoumaném období. Ve straně totiž pod vlivem bolševické revoluce v Rusku narůstala síla marxistické levice, která se chtěla přihlásit k odkazu světové revoluce. Vše skončilo roku 1920, respektive 1921 odtržením levice a následným vytvořením KSČ. Tato strana se pak postavila po bok ČSDSD v čele socialistického tábora, ač jejich síly nebyly početně vyrovnané. Přestože měla KSČ minimálně ze začátku své existence větší členskou základnu, neměla kvůli své radikální revoluční politice takový vliv, jako ČSDSD, která byla součástí demokratického systému.

Rokkan s Lipsetem vedle politických táborů definovali několik typů konfliktních linií, které se objevují v různé míře v každém politickém systému ve dvacátém století. Jednotlivé linie vznikaly při důležitých milnících vývoje moderní společnosti, kterými byly národní a průmyslová revoluce. Během těchto revolucí vznikly konflikty ve dvou dimenzích, a to v teritoriální a funkční. Prvně jmenovaná dimenze se zabývala otázkou rozčlenění politické kontroly a druhá fungováním systému v čase.¹⁰¹ Kombinací zmíněných revolucí a dimenzí lze vyjmenovat celkem čtyři konfliktní linie: stát - církve, centrum - periferie, město - venkov, vlastníci - pracující.

Zároveň Rokkan s Lipsetem uvádějí kritické zlomy, které byly nutné k etablování uvedených konfliktních linií. Prvním je reformace a protireformace, po které vznikla linie centrum periferie. Druhým je Velká francouzská revoluce, která zavedla příčinu ke konfliktní linii stát - církve. Následovala průmyslová revoluce, při které se začala rozvíjet města na úkor venkova a vznikla štěpná linie mezi nimi. Zároveň při ní vznikl konflikt mezi vlastníky a pracujícími.

Rokkan a Lipset uvádějí ještě čtvrtý zlom, který přišel s bolševickou revolucí v Rusku roku 1917. Po nich vypukl naplno spor mezi národními a internacionálními socialisty. Tento spor ale v dělnickém táboře existoval již předtím, což dokládá i vývoj

¹⁰¹ NOVÁK, M., Systémy politických stran. s. 39.

postoje ČSDSD k otázce austromarxismu a samostatného Československa. Bolševická revoluce na tento problém pouze výrazně upozornila. To ostatně uznávají i Rokkan s Lipsetem a tento zlom uvádějí pouze s výhradami.¹⁰²

Pro český, respektive československý politický systém zkoumaného období jsou nejdůležitější dvě linie. První je postoj k vídeňskému centru a k případné autonomii českých zemí. Podle teorie cleavages se jedná o linii centrum - periferie. Druhou, neméně významnou štěpnou linií, je rozdělení vlastníci - pracující.

V konfliktní linii vlastníci-pracující lze zařadit ČSDSD jednoznačně na stranu pracujících. Strana totiž vznikla přímo z dělnického hnutí a vždy hájila zájmy této skupiny obyvatel. Nejspíš právě proto nikdy nezískala významnější podporu u dalších skupin obyvatelstva, především pak u nejbohatších obyvatel. V tomto se po celou dobu existence strany zařazení nemění. Zajímavé je, že se ČSDSD nikdy nepodařilo zapůsobit výrazně na pracovníky v zemědělství. Zde hrála dominantní roli strana agrární, což dokazují volební výsledky agrárníků a jejich postavení na vrcholu politické pyramidy v Československu po rozkolu uvnitř ČSDSD.

Ohledně konfliktní linie centrum - periferie se ČSDSD dlouhou dobu snaží vyhnout otázce budoucnosti českého národa uvnitř monarchie. Nakonec je strana nucena dát jasné stanovisko, na které straně pomyslné barikády stojí. ČSDSD si vybírá periferii a jak již je výše zmíněno, staví se po bok národních stran. Menšina strany, tzv. centralisté, zůstává věrná rakouským soudruhům, a tudíž jsou na straně centra. Příklon ČSDSD k autonomii ale nebyl absolutní a byl postupný. Na síle tak získávali národní socialisté. Z ČSDSD se proto stává v národní otázce strana středu mezi loajální prorakouskými centralisty a radikálními národními socialisty, kteří volají po obnově suverenity českých zemí.

Vznik ČSR s sebou přinesl změnu statutu Prahy z periferie na centrum. Tím se z ČSDSD stala strana centra. Pozici periferie v době první republiky držely národnostní menšiny koncentrované většinou v pohraničí nové republiky.

Po konci války se snažila ČSDSD nadále vystupovat jako zastánkyně zájmů dělnické třídy a snažila se prosadit myšlenku socialistické vlády spolu s národními

¹⁰² ROKKAN, S., *Party Systems and Voter Alignments*, s. 48.

socialisty. Centralisté se po vzniku ČSR přičlenili zpět k ČSDSD. Ke vzniku levicové vlády v té době ale nedošlo kvůli nedostatečné síle v parlamentu a neshodám s levicovými stranami periferie.

Místo toho došlo v letech 1919 až 1920 k sestavení rudo-zelené koalice socialistických stran s agrárníky. Ti zastupovali zájmy zemědělského proletariátu i vlastníků půdy. Oba tábory se snažily prosadit zájmy svých voličů. Agrárníci volali po podpoře zemědělství a venkova, socialisté, respektive sociální demokraté, po sociálním státu. Tím došlo k potlačení konfliktní linie město (ČSDSD) - venkov (agrární strana) a ke kompromisům.¹⁰³

Problémem byl postoj levého křídla. Levice v ČSDSD byla ostře proti této spolupráci. Nakonec došlo k rozpadu koalice a následně i k rozpadu celé ČSDSD a k oddělení KSČ. Zbytek ČSDSD se po odchodu levého křídla intenzivněji přimkl k občanským stranám a výsledkem toho bylo pokračování potlačení konfliktní linie město - venkov. Dokonce došlo k jistému potlačení linie církev - stát, jelikož se ve vládách po rozkolu v ČSDSD opět začali objevovat lidovci po boku sociálních demokratů a dalších demokratických stran.

Naopak nově vzniklá komunistická strana nadále kritizovala vlastnictví půdy stejně jako církev a v podání této strany zůstaly konfliktní linie město - venkov a církev - stát zachovány.

¹⁰³ HLOUŠEK, V., *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*, s. 86.

Závěr

V úvodu práce jsem nastínil dvě hlavní hypotézy. První pravila, že ČSDSD byla silnou stranou jen na první pohled. Ve svém výzkumu jsem popsal, že strana byla štěpena na dvě velmi silná křídla, která se lišila v zásadní otázce participace strany v demokratickém pluralitním systému. Ač by se mohlo původně zdát, že k oslabení sociální demokracie kvůli těmto neshodám došlo až v roce 1921 (vznik KSČ), respektive na konci roku 1920 (odchod třetiny komunistických poslanců), není to pravda. Rozbroje uvnitř strany mezi levým a pravým křídlem probíhaly již od posledních měsíců první světové války. Prvopočátky těchto neshod můžeme ale hledat již na začátku světové války. Už v té době se totiž ve straně začala formovat pravicová opozice kolem Františka Modráčka proti předsedovi a budoucímu představiteli komunistické levice Bohumíru Šmeralovi.

Přestože ČSDSD vyhrála parlamentní volby v roce 1920 s obrovským náskokem před ostatními stranami, toto vítězství zdaleka nebylo tak drtivé, jak se zdálo. Zisk mandátů pro ČSDSD, rozdělené fakticky na dvě strany pod společným názvem, působil na první pohled ohromně. Nutné je si ale uvědomit, že oněch 74 získaných mandátů musíme rozdělit na dvě části. Přibližně dvoutřetinovou, která patřila pravému křídlu, a třetinovou patřící levému křídlu. Tato křídla spolu vzájemně odmítla spolupracovat kvůli ideologickým neshodám. Výsledek byl tedy stejný, jako kdyby v dolní komoře zasedly ne jedna, ale dvě strany s názvem ČSDSD.

Druhá hypotéza se zabývala otázkou, jak je možné, že se sociální demokracie v Československu ubránila komunizaci. Odpověď na tuto otázku se naskýtá již z definice masové strany podle Maurice Duvergera. Ten za jednu z typických vlastností masových stran, kterou ČSDSD bezpochyby byla, považuje silnou centralizaci. V centralizovaných stranách má ústřední vedení mnohem snadnější pozici při obraně před útoky vzešlými z členské základny, než je tomu u stran decentralizovaných.

Tím, že během světové války existovalo fakticky pouze vedení ČSDSD, došlo k posílení centralizace uvnitř strany a tedy i k posílení pozice předsednictva. To bylo od druhé poloviny roku 1917 v rukou umírněně nacionálního, později pravého křídla. Levému křídlu, které mělo lepší výchozí pozici uvnitř členské základny, se tak pokus o vnitrostraní puč nevydařil. Předsednictvo totiž, dá se říci nedemokratickým

způsobem, zasáhlo a odsunulo stranický sjezd, na kterém mělo dojít k převzetí moci komunisty. Během boje o charakter strany zapojilo orgány státu a s nimi společně snahu o komunistickému ČSDSD zadusilo. Výsledkem byl již několikrát zmíněný rozpad sociální demokracie a odchod komunistů.

Summary

I have reached the conclusion that social democracy was only seemingly strong. The cleavage between the two wings was very strong and the two wings together gradually ceased to cooperate. The very beginning of this cleavage can be found already in the First World War. Already at that time, the party began to divide into internationalists and nationalists, who then converted into the left and right wing. Although in the elections the party was one of the most powerful, the seats won were actually divided into two parts. This is especially true for the elections in 1920, when approximately one third of the party refused to support the official policy of the party related to the red-green coalition.

The reason for the failure of the communist coup in the party was that the party leadership was in the hands of the right wing. Due to the strong centralization of the party that has hardened during the war, it was the the central leadership that had the main influence on the operation of the party. The left wing, although numerically superior, did not have a strong representation in leading positions; as a result, the coup failed and the party disintegrated.

Použitá literatura a zdroje

Literatura

CABADA, Ladislav a David ŠANC. Český stranický systém ve 20. století. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 223 s. ISBN 8086898504.

ČAPKA, František. Dějiny zemí Koruny české v datech. Praha: Libri, 2010, 1054 s. ISBN 978-7277-469-2.

FIALA, Petr. Komunismus v České republice: vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 1999, 315 s.. ISBN 80-210-2249-3.

HAPÁK, P: Vznik a rozvoj sociálnodemokratického hnutia (1890 -1904). Vznik a činnosť slovenskej sociálnej demokracie (1905-1918). In: Prehľad dejín KSČ na Slovensku. Bratislava, 1971, 444 s.

HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2004. Ediční řada monografie, sv. č. 10, s. 224. ISBN 80-210-3449-1.

HORÁK, Jiří. Československá sociální demokracie v letech 1918-1948: V nezávislém státě. In: KOLEKTIV AUTORŮ: ZDENĚK SOLLE, Jiří Horák. Česká strana sociálně demokratická: sborník ke 120. výročí založení strany. Praha: ČSSD, 1998, 145 s. ISBN 80-902246-4-4.

KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky, Díl 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2000, 575 s. ISBN 80-7277-027-6.

KÁRNÍK, Zdeněk. Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral. Vyd. 2., přepracované. Praha: Universita Karlova, 1996, 554 s. ISBN 80-7184-128-5

KOUBEK, Jiří. Volby do říšské rady v roce 1907 v českých zemích. Volby do říšské rady v roce 1907 v českých zemích [online]. 2006, s. 1-22 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/koubek_studie_2.pdf

ROKKAN, Stein., LIPSET, Seymour M. Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives. New York: The Free Press, 1967, 554 s.

MALÍNSKÝ, Jiří, Český Godesberg: I Stivínův program. Jeho geneze a schválení. [online]. 2010 [cit. 2013-03-25]. Dostupné z:

http://www.masarykovaakademie.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=144&Itemid=38.

MALÍNSKÝ, J., První boj o Lidový dům: Poznámky k 90. výročí tragického rozštěpu socialistického dělnického hnutí v ČSR. [online]. 2010 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.masarykovaakademie.cz/index.php/publikace-a-clanky-mda/dejiny-socialne-democratickeho-hnuti/399-prvni-boj-o-lidovy-dum>

MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Brno: Doplněk, 2005, 1826 s. ISBN 807239178x.

MERTL, Jan. Politické strany: Jejich základy a typy v dnešním světě. Praha: Orbis, 1931, 268 s.

MICHELS, Robert. Strany a vůdcové. Praha: Orbis, 1931, 354 s.

NOVÁK, Miroslav. Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 11, 275 s. ISBN 80-85850-22-2.

SARTORI, Giovanni. Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Klasikové společenských věd, 466 s. ISBN 80-7325-062-4

ŠOLLE, Zdeněk, Česká sociální demokracie za Rakouska-Uherska. In: KOLEKTIV AUTORŮ: ZDENĚK SOLLE, Jiří Horák. Česká strana sociálně demokratická: sborník ke 120. výročí založení strany. Praha: ČSSD, 1998, 145 s. ISBN 80-902246-4-4.

Tištěné zdroje

Protokol XI. sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha, 1913

Protokol XII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, 1918

Protokol XIII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha, 1920

Protokol XIV. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha, 1924

Zpráva sekretariátu strany k řádnému sjezdu ČSDSD konanému 27. - 29. 11. 1920 v Praze. Praha: Výkonný výbor ČSSD, 1920.

Internetové zdroje

clovek.ff.cuni.cz

www.csaf.cz

www.masarykovaakademie.cz

www.psp.cz

Seznam příloh

Příloha č. 1: Rozhovor s PhDr. Jiřím Malínským, předsedou historické komise ČSSD

Příloha č. 2: Graf č. 1.: Počet místních organizací ČSDSD v letech 1913 - 1924

Příloha č. 3: Graf č. 2.: Počet členů ČSDSD v letech 1913 - 1924

Příloha č. 4: Graf č. 3.: Zisky mandátů ČSDSD v českých zemích a v ČSR v letech 1911 - 1920

Přílohy

Příloha č. 1: Rozhovor PhDr. Jiří Malínský, předsedou historické komise ČSSD

Existují přesné analýzy počtu členů ČSDSD v letech 1916 až 1921?

Ne. Existují pouze odhady. Navíc během války byla činnost strany utlumena, takže neprobíhaly ani sjezdy, z jejichž protokolů by se daly tato data alespoň přibližně získat. Lze pouze využít informace z posledního předválečného sjezdu v roce 1913.

Takže ve sjezdových materiálech jsou tyto údaje dohledatelné?

Jak jsem říkal, existují, ale jsou jen přibližné. Přesná evidence členů buď neexistovala, nebo byla zničena za protektorátu. Držení podobných materiálů byl pro nacisty těžký zločin a jízdenka do koncentračního tábora.

V současnosti se nikdo podobným tématem nezabýval?

Ne. Bylo by k tomu nutné získat grant a projezdit archivy po celé republice.

Jaké tedy jsou odhady ohledně členské základny v letech 1918 až 1921?

V roce 1918 měla strana přibližně 180 000 členů. V roce 1920, před rozkolem ve straně, jich bylo přes půl milionu. Po rozkolu se pak odhady velmi liší. Často se to přelévало od ČSDSD ke komunistům a nazpět. Odhadem to je 200 000 až 250 000. Poměr lidí, kteří odešli ke KSČ k těm, kteří zůstali v ČSDSD, je opět odhadován. Pohybuje se od poměru 45%/65% v neprospěch ČSDSD až k 50%/50%.

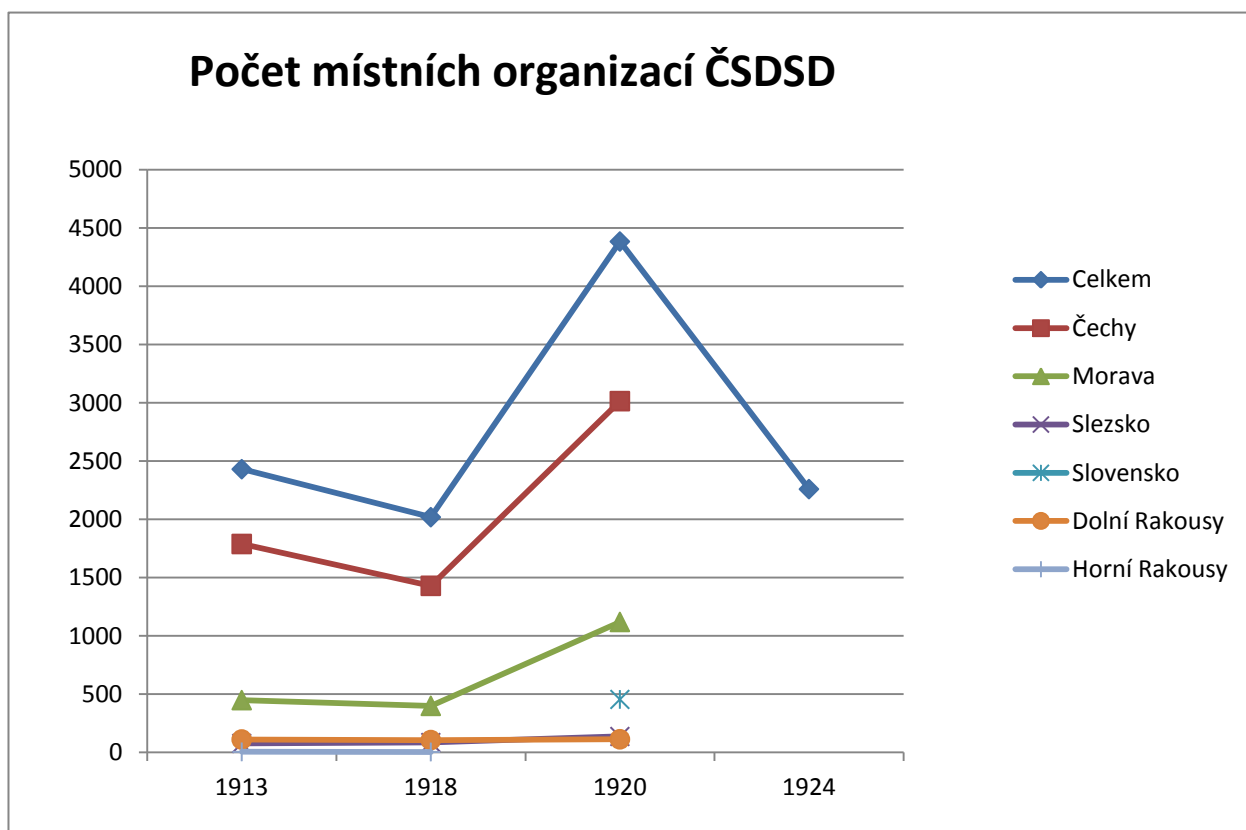
Jaký je poměr lidí, kteří zůstali v sociální demokracii a těch, kteří odešli?

Poměr lidí, kteří odešli ke KSČ k těm, kteří zůstali v ČSDSD, je opět odhadován. Pohybuje se od poměru 45%/65% v neprospěch ČSDSD až k 50%/50%.

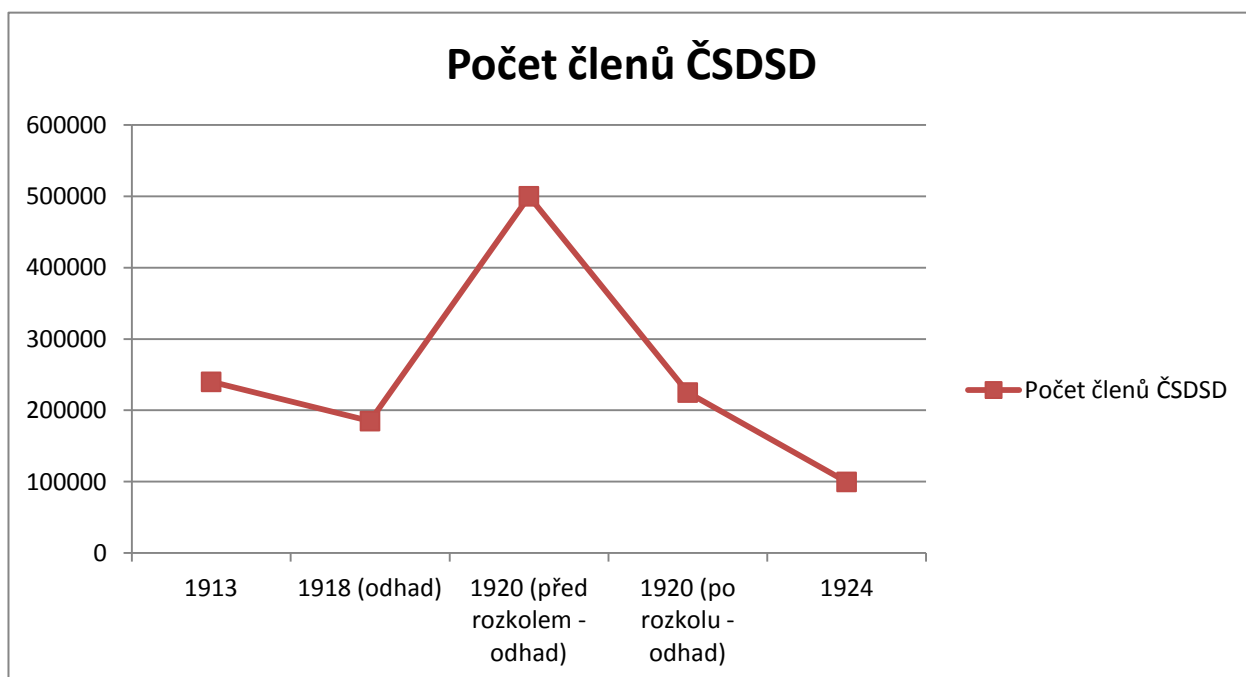
Existují informace, kolik členů měla ČSDSD na Slovensku?

Tam se sociální demokracie teprve konsolidovala. Počet členů se pohybuje na škále od 30 000 do 180 000.

Příloha č. 2: Graf č. 1.: Počet místních organizací ČSDSD v letech 1913 - 1924

Příloha č. 3: Graf č. 2.: Počet členů ČSDSD v letech 1913 - 1924

Příloha č. 4: Graf č. 3.: Zisky mandátů ČSDSD v českých zemích a v ČSR v letech 1911 - 1920

